

אחדות

XXXI. ÉVFOLYAM, 142. SZÁM • 2021. MÁJUS • 500 Ft
5781. SZIVÁN • סיון תשפ"א • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

TRAGÉDIA MERONBAN: a felebaráti szeretet próbája

**CSILLAGOKBAN
ÍRT SORSOK:**
új holokausztkönyv
az Álomgyár kínálatában
Interjú a kiadóval
és a szerkesztővel

Aki betiltotta
a poligámiát:
Rábénu Gersom,
„a diaszpóra
lámpása”

**Ókori bíróság a modern korban:
mit csinál egy 21. századi bét din?**
Interjú OBERLANDER BÁRUCH rabbiával

KEDVES OLVASÓ!

Ahhoz, hogy egyetlen lépést megtegyünk, a testünkben izmok, inak, csontok, ízületek tömege mozdul meg és információk hada száguld keresztül az idegrendszerünkön annak érdekében, hogy a lépés úgy és akkor történjen meg, ahogy és amikor szükséges. Ha a folyamat valamelyik szereplője nem kapcsol be időben, könnyen hatalmas esés lehet a mozdulat vége. Minden porcikánknak megvan a maga nélkülözhetetlen szerepe a testünk működésében, azonban, ha valamelyik megsérül, a többi izomnak, idegnek, ízületnek kell átvennie a szerepét, hogy tehermentesítse a sérült testrészt. A testünk mindig arra törekszik, hogy hatékonyan végezze a munkáját, és ha felborul benne az összhang, az előbb-utóbb komoly problémákhoz vezet – fájdalomhoz, betegséghez, kimerültséghez, mentális problémákhoz. Éppen ezért a testünk mindig arra törekszik, hogy az ilyen bajokat elkerülje, ha pedig fellépnek, mihamarabb feloldja.

Egy társadalom olyan, mint egy élő szervezet: milliányi különböző funkciójú részből tevődik össze, amelyeknek mind el kell látniuk a dolgukat ahhoz, hogy a „test” működni tudjon. Sérülések, hibák azonban mindig előfordulnak: ha valaki kiesik a szerepéből, másoknak kell a helyére lépni, a saját dolguk mellett helyettesítve társukat. Ha valahol „kórokozó” kerül a szervezetbe, vita támad az emberek között például, akkor azt nem csak azért kell megoldani, hogy a feleknek jobb legyen, hanem az egész társadalom érdeke ezt kívánja. Ha ez nem történik meg, akkor a viták elmérgesednek, és ennek a fájdalma előbb-utóbb az egész népben szétterjed. Ahogy a testnek megvannak a maga védekezőmechanizmusai, ugyanúgy a társadalomnak is fel kell állítania olyan szervezeteket, melyek a közösség egészségét védik: olyanokat, akik megfogalmazzák a szabályokat és olyanokat, akik számonkérlik, betartatják azokat.

A zsidó nép talán legnagyobb különlegessége, hogy vele egykorú a részben ma is működő bírósági rendszere, mely biztosítja, hogy a zsidó nép, mint egy test, meg tudja gyógyítani önmagát. Amikor zsidó jogról beszélünk, nem egy rég elfeledett, ókori vagy középkori intézményre gondolunk, hanem egy ma is működő, aktív és a vallásos zsidók életét alapjaiban meghatározó rendszerről. Egy rendszerről, ami olyan modernnek tűnő alapelveken nyugszik, mint az ártatlanság vélelme vagy az arányosság elve. A zsidó bíróságok lehetőséget adnak arra, hogy a Tóra szellemében oldjuk meg problémáinkat, hiszen a céljuk nem a büntetés vagy a retorzió, hanem a békés együttélés feltételeinek megteremtése. Az, hogy a rabbinikus bíróságok ma is betöltik szerepüket, talán a legjobb bizonyítéka annak, hogy a zsidó nép valódi, élő, létező dolog, nem pedig egy elvont eszme vagy ködös utópia.

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

BORÍTÓ

Lág báomer Meronban

Forrás:

EPA-EFE/ABIR SULTAN, 2019

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruich rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Tuna Judit

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

TRAGÉDIA MERONBAN
„Mi oka lehetett az Örökkévalónak ezzel, miért hagyta ezt?! Az Örökkévalóba vetett hit alapja annak az elfogadása, hogy az értelmünk számára felfoghatatlanok az ő motivációi.”

ÓKORI BÍRÓSÁG A MODERN KORBAN

„Az a rabbi, aki bét dinbe megy dolgozni, folyamatosan bővíti a tudását, hogy nehezebb kérdésekben is állást tudjon foglalni. Benne kell lennie a rabbinikus vérkeringésben.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Egy nép – egy test
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A zsidók viszonya a tudatalattihoz

HOHMECOLÓ

- 61 Ókori bíróság a modern korban: mit csinál egy 21. századi bét din?
Interjú Oberlander Báruich rabbi-val, a Budapesti Ortodox Rabbinátus vezetőjével
- 81 „Ők tegyenek törvényt a nép között”
Naftali Deutsch írása
- 121 Zsidó bírósággal az asszimilációért: Napóleon szánhedrinje
- 131 Aki betiltotta a poligámiát: Rábénu Gersom, „a diaszpóra lámpása”

JIDDISKÁJT

- 141 Milyen feltételek mellett maradhat a mikvés munkában?
Oberlander Báruich rabbi írása
- 181 Szombati oltás járvány idején

32 oldal

28. oldal

CSILLAGOKBAN ÍRT SORSOK – EGY KÖNYV, AMI NYOMOT HAGY

„Ez a fajta könyv nyomot hagy maga után, és ez így van jól. Abban hiszek, hogy muszáj emlékeznünk és emlékeztetnünk, hogy soha többé ne fordulhassanak elő olyan szörnyűségek.”

JUDAPEST ANNO

- 201 A zsidó „leány-konfirmáció” és Sávuot
Az elfelejtett ünneptől a tóraadásra időzített leányavatásig
Cseh Viktor írása

KILE

- 241 Lág Báomer 5781
– képes beszámoló az ünnepi programokról
- 251 Mire elég egy százalék?
- 261 Mezuzát mindenkinek
- 281 Csillagokban írt sorsok
– egy könyv, ami nyomot hagy
Tuna Judit interjúja

MISPÓHE

- 301 Tejben-vajban fürödve
Dénes Anna írása

ÉCESZGÉBER

- 321 Tragédia Meronban: a felebaráti szeretet próbája
Steiner Zsófia írása
- 341 A kincset érő áru, amit senki nem keres
Dénes Anna meséje

A RABBI, AKI ÉGI KÜLDETÉST TELJESÍTETT

Április 19-én tűz ütött ki a dél-afrikai Fokvárosi Egyetemen, amely a zsidó tudományok tanszék részlegére és a Chábád Samson Diákközpontra is áterjedt. A diákközpont igazgatója, Nissen Goldman rabbi először nem aggódott miatta: „Nagyon forró nap volt, és

itt előfordulnak bozóttűzek, amelyek ritkán okoznak nagy károkat. Amikor megtudtam, hogy az egyetem is veszélyben van, azonnal segítséget kértem a közösség biztonsági szervezetének egyik tagjától, hogy egy mentőautóval, amellyel a rendőrségi útlezárásokon keresztül tudunk hajtani, vigyen el a kampuszra. Beszaladtam és megragadtam a Tóratekeresztet és pár tfilint, miközben a Talmud (*Pszáchim* 8/a) egyik tanítása járt a fejemben: „A micvát teljesítő küldötteket nem éri bántódás”. Égi küldetést teljesítettem.

NEM CSAK A HOLOKAUSZT BORZALMAITÓL SZENVEDNEK A TÚLÉLŐK

Friss kutatást adott közzé a Jeruzsálemi Héber Egyetem, melyből kiderül, hogy a holokauszt túlélők egészségi állapota rosszabbul alakult az elmúlt évtizedekben, mint a társadalom egészének. A tanulmányban

22 ezer ember adatait vetették össze, 1964 és 2016 között vizsgálták egészségi állapotuk alakulását. A felmérés végeredménye lesújtó lett: leginkább daganatos betegségek és szívbetegségek okozták halálukat, illetve azok az emberek, akik életük első időszakában náci uralom alatt éltek, még akkor is magasabb halálozási rátával sújtottak, ha ki tudtak vándorolni Izraelbe és ott alapítottak családot – így foglalta össze a kutatást a tanulmány egyik szerzője, Dr. Iaroslav Youssim. A súlyos traumák elszívódása és a halálozási minták között összefüggés lehet hosszabb távon is.

ÖRÖKJÁRADÉK: IGAZSÁGOSABB ELOSZTÁST KÉR A MAOIH ÉS AZ EMIH

A *Deutsch Róbert* vezette MAOIH a Jeruzsálemi Főrabbinátus bíróságához (*bét din*) fordult a magyar államtól kapott örökjáradék elosztásának ügyében.

A keresetben, melyhez az EMIH is csatlakozott, a jelenlegi helyzet felülvizsgálatát kérték, mivel úgy vélik, figyelembe véve az egykori ingatlanvagyonot és a jelenleg végzett hitéleti tevékenységet, nem igazságos, hogy a Mazsihisz rendelkezik az örökjáradék 80 százalékával. 2012-ben az államosított örökjáradék felosztása helyett egy átmeneti kompromisszumos megállapodást kötött, melyben a Mazsihisz a mintegy 1,8 milliárd igazságos felosztása helyett a két másik hitközség „támogatását” vállalta.

„Mivel a Mazsihisz vezetése az örökjáradék újraelosztásával kapcsolatos minden megkeresést visszautasított, nem maradt más választásunk, mint, ahogy vallásos zsidókhhoz méltó, rabbinikus bírósághoz forduljunk” – kommentálta az eseményeket *Köves Slomó* rabbi egy interjúban. A Mazsihisz azonban nem hajlandó elismerni a jeruzsálemi *bét din* joghatóságát.

POLITIKUSOK EMLÉKEZTEK MEG A HOLOKAUSZTRÓL

A Sárga Gyertya elnevezésű nemzetközi akció keretén belül *Orbán Viktor*, *Varga Judit* és *Karácsony Gergely* is gyújtottak gyertyát április 7-én – idén erre a napra esett Jom hásoá, Izrael Állam holokauszt emléknapja. A miniszterelnök Instagram-posztban, a főpolgármester és az igazságügyi miniszter Facebook-oldalukon osztották meg égő gyertyáik fotóját. A Holokauszt magyarországi áldozatainak emléknapján is együttérzésüket fejezték ki politikusok, *Karácsony Gergely* online szoboravatáson vett részt, *Varga Mihály* pénzügyminiszter pedig az egykori óbudai téglagyárnál emlékezett meg. Az eseményen *Köves Slomó* rabbi és *Gór Csaba* választókerületi elnök is részt vett. 2001 óta minden évben április 16-án tartják a megemlékezést.

MAIMONIDÉSZ VS FREUD

A ZSIDÓK VISZONYA A TUDATALATTIHOZ

5725. sziván 21. [1965. június 21.]

Brooklyn, N.Y.

Dr. Velvel Greene részére

Minneapolis, Minn.

Béke és áldás!

[...]

Köszönettel nyugtázom május 9-én kelt levelének és tudományos munkájának megérkezését. Nagyra értékelem figyelmességét, amiért gondoskodott arról, hogy a kutatási anyag eljusson hozzám. Bár az adott téma teljes mértékben kívül esik a szakterületemen, mégis biztosra veszem, hogy képes leszek nagy vonalakban megérteni az írását, s talán még el is tudok mélyülni egyes meglátásaiban.

„ISMERD MEG ÖT MINDEN UTADON”

Talán nem tűnik igazán tudományosnak az Ön számára, mégis azt remélem, hogy a kutatási eredményeit a saját istenszolgálatá tekintetében is eredményesen tudja hasznosítani, az „Ismerd meg Öt minden utadon” elv alapján. A természettudományos felfedezések új fényben világítják meg a teremtés csodáit és a legújabb eredmények mind a természetben jelen lévő egység felismerése felé mutatnak.

Tény, hogy a tudomány fejlődésének minden egyes lépésével egyre tisztábban válik felismerhetővé a fizikai világban létező egység. Ez annyira így van, hogy a tudósok már azt az ideális képletet keresik, amely a fizikai világ összes jelenségét egyetlen átfogó egyenletbe foglalná. Mindezt egy kicsit továbbgondolva felismerhető, hogy a természetben rejülő egység nem más, mint a zsidóság tiszta egyistenhitének tükröződése. Ugyanis a zsidó monoteizmus nemcsak azt állítja, hogy egyetlen Isten létezik, hanem azt is, hogy Isten egysége a fizikai világban is megjelenik, tehát csupán egyetlen valóság létezik, és ez maga Isten. Mindazonáltal, bár a teremtés magába foglalta az összes lelket és minden egyebet, mégis változatos és egymástól különböző teremtményekkel benépesített természet jött általa létre. Ettől azonban a Teremtő egyáltalán nem változik meg, ahogy ezt a hászid tanítások részletesen elmagyarázzák.

LÉTEZIK-E SZABAD AKARAT?

Feltett nekem egy kérdést az egyik, Maimonidészre hivatkozó kijelentéssel kapcsolatban, mely – bár más kifejezéseket használva – a modern pszichológiából ismert tudat és a tudatalatti fogalmát taglalja. Akkor Maimonidész fő művének (Jád Hácházáká) a válás törvényeiről szóló fejezetének második alfejezetére utaltam, melynek lényege a következő: a zsidó jogban vannak olyan törvények, melyek teljesítése szabad akaratot és nem kényszert kíván

meg. Azonban abban az esetben, amikor a zsidó jog egy ilyen cselekedetet ír elő, lehetőséget biztosít kényszerítő eszközök használatára, hogy a vonakodó fél kijelentse: „Szabad akaratomból cselekszem”. Ekkor a cselekedete érvényesnek számít, és úgy tekintjük, hogy szabad akaratából tette meg. Itt egy egyértelmű ellentmondás feszül: ha szabad kényszert alkalmazni, akkor mi szükség van arra, hogy az adott személy kijelentse, hogy szabad akaratából cselekszik? Továbbá, ha a kényszer alatt véghez vitt tett nem érvényes, akkor mit ér az, ha valaki kényszer hatására jelenti ki, hogy szabad akaratából cselekszik?

BÉT DIN A ROSSZ ÖSZTÖN ELLEN

Erre reagál Maimonidész a következő magyarázattal: minden zsidó, meggyőződésétől és státuszától függetlenül, alapvetően úgy akar cselekedni, ahogy azt Tóránk előírja. A rossz ösztöne azonban időnként erősebbé válik, mint a józan ítélőképessége, és ez meggátolja abban, hogy a Tóra szerint cselekedjen. Ezért, amikor a vallási bíróság (*bét din*) előír számára valamit, azzal nem azt akarja elérni, hogy új álláspontra helyezkedjen, hanem fel akarja szabadítani a valódi akaratát megbénító kényszerhelyzetből, hogy képessé váljon az igazi személyiségének megfelelően cselekedni. Ebből az következik, hogy amikor kijelenti, hogy „Szabad akaratomból cselekszem”, akkor azt hitelesnek kell elfogadnunk.

Mai kifejezésekkel élve a következőt mondhatjuk: a zsidó tudatosságot külső tényezők befolyásolják, melyek képesek a tudatalattival, azaz a zsidó valódi természetével ellenkező tudatállapotot és viselkedés megteremtésére. E külső tényezők megszűntével nem változik meg vagy torzul el az ember valódi természete. Éppen ellenkezőleg: csupán visszatér a veleszületett, valódi jelleme.

FREUD ÉS A ZSIDÓ LÉLEK

Az Ön háttérét figyelembe véve szükségtelen rámutatni, hogy a fentieket egyáltalán nem lehet Freud elméletének megerősítéseként értelmezni, mely szerint az ember tudatát mindenekelőtt a libidó és a nemi ösztön határozza meg. Ez a gondolat ellentétben áll a Tórával, mely az emberi lényeket alapvetően jónak tartja (ahogy ezt a fenti Maimonidész idézetből is látjuk). Az egyetlen hasonlóság abban az általános elképzelésben rejlik, mely szerint az emberi természetet egy belső mag és az azt borító különböző rétegek alkotják. Ez különösen igaz a zsidókra, ahogy fentebb láthattuk.

[...]

Áldással,

M. Schwarzbart

Ókori bíróság a modern korban: mit csinál egy 21. századi bét din?

Olvasóink számára nem ismeretlen, hogy Magyarországon működik bét din, ortodox rabbinikus bíróság, hiszen annak vezetője, **Oberlander Báruch** rabbi rendszeresen jelenteti meg háláchikus cikkeit lapunk hasábjain. A zsidó joggyakorlat témáját körüljárva arról kérdeztük a rabbit, hogyan működik a gyakorlatban egy vallási bíróság. **STEINER ZSÓFIA INTERJÚJA**

– Kezdjük az elején: mi is az a bét din?

– A bét din a zsidó bíróság, amihez rituális kérdésekben és vitás kérdésekben lehet fordulni. Vagyis, ha valamiről meg akarom tudni, hogy engedélyezett-e háláchikusan vagy sem vagy vitás ügyem van egy másik zsidóval, akkor fordulhatok a bét dinhez. A tagjai olyan rabbik, akik vagy arra vannak felavatva, hogy rituális kérdésekre válaszoljanak (*szmichá*) vagy még ezen felül pénzügyi kérdésekben is dönthetnek. Mai értelmezés szerint, aki a rituális kérdésekre válaszol, az *ráv* vagy rabbi, aki a pénzügyiekre is, az a *dáján*. Régen ő inkább a rabbi helyettesének számított.

– Akkor nem bármelyik rabbi lehet bét din tag?

– Nem, nem minden rabbi dolgozhat bét dinben, ehhez nagyon elmélyült tudásra van szükség. Ahhoz, hogy valaki rabbi legyen, meg kell szereznie egy bizonyos háláchikus tudásmennyiséget, amiből le kell vizsgáznia, aztán megkapja a *szmichát*. Van rabbi, aki ezután főleg a közösség vezetésével foglalkozik, programokat szervez, forrást gyűjt, közösséget épít stb. Ő a már megszerzett tudására épít, amikor előadásokat, drósékat tart vagy a mindennapi rutinkérdéseket megválaszolja. A bonyolultabb, mélyebb kérdésekkel maga is más rabbikhoz fordul, mert azok megoldása nem az ő kompetenciája. Az a rabbi, aki bét dinbe megy dolgozni, folyamatosan bővíti a tudását, hogy nehezebb kérdésekben is állást tudjon foglalni. Benne kell lennie a rabbinikus vérkeringésben, hogy ismerje az új kérdéseket és a háláchikus irányzatokat, melyek az új kérdések kapcsán alakulnak. Figyelemmel kíséri a rabbinikus folyóiratokat, internetes fórumokat és részt is vesz a témák kidolgozásában, mint pl. most a Covid-járvánnyal kapcsolatban felmerülő kérdések. Egy ilyen rabbi az „általános” háláchikus műveltsége mellett nagyon sokszor szakosodik is egy területre és más rabbik hozzá fognak fordulni ennek kapcsán. Pl. lehet valaki a kóser élelmiszergyártásban az adalékanyagok, az üzleti kamat témájának (*ribit*) vagy másnak a szakértője.

– Önből hogy lett „bét din rabbi”?

– A munkám akkor kezdődött, amikor feleségemmel 1989 augusztusában Budapestre költöztünk. Abban az

NÉVJEGY OBERLANDER BÁRUCH

- SZÜLETETT: 1965
- FOGLALKOZÁSA: rabbi, a magyarországi Chábád mozgalom vezetője, a Budapesti Ortodox Rabbinátus feje
- CSALÁD: Házas, hét gyermek édesapja, hat unoka nagyapja.

időben a Kazinczy utcai Autonóm Orthodox Hitközség rabbija Hoffman Áron volt, aki több ok miatt ideje nagy részét nem tudta itt tölteni. Nagyon jóban voltunk, és ő volt az, aki elindított engem azon az úton, hogy minél több rabbinikus feladatot vállaljak magamra itt, mert – ahogy mondta – szükség van egy állandóan a városban tartózkodó rabbira. Ezzel párhuzamosan az Izraeli Rabbinátus is megkeresett 1994-ben, mert fontosnak tartották, hogy kapcsolatban álljanak egy itt élő és a nyelvet beszélő ortodox rabbiával.

- *Milyen feladatot lát el az itteni bét din?*

- A Budapesti Ortodox Rabbinate alapvetően a helyi és az idelátogató zsidók számára biztosítja azokat a – nevezzük úgy – szolgáltatásokat, amelyek elengedhetetlenül fontosak a zsidó vallási élethez. Ilyen például a házasságkötés, válás, betérés, a zsidóság igazolása, a kósersági igazolás, hagyatéki tárgyalás stb.

- *Kikből áll össze egy bét din? Hányan dolgoznak egy ilyen bíróságon?*

- Az, hogy egy rabbinikus bíróságon hányan dolgoznak összesen, a kereslet-kínálat elve alapján működik: ha sokan fordulnak a bét dinhez, akkor több munkaerőre van szükség, ha kevesen, akkor elég, hogy konkrétan hárman legyenek.

És ezen belül is, van, amihez háromtagú bíróság kell, van, amiben egy rabbi is dönthet. Pl. válás esetén a bét din elnöke előkészíti a folyamatot, csak magához a procedúrához kell, hogy ott legyen három rabbi. Egy komplikált szombati kérdés megoldása esetén elvileg egy rabbi is dönthet, bár ajánlatos, hogy konzultáljon olyan kollégáival, akik értenek az adott helyzethez. Én magam is sok kérdést egyedül dolgozok fel, de gyakran konzultálok Hurwitz rabbival vagy sokszor hívom föl a külföldi kollégákat. Vannak egészen speciális kérdések is, pl. egyszer egy *get* kapcsán felmerült, hogy kell fonetikusán héberre átírni a György nevet. Ehhez olyanokkal kellett konzultálnom, akiknek anyanyelve a magyar. Ebben a helyzetben egyébként Köves rabbi és Nógrádi Bálint véleményét fogadtam el a bécsi Becáel Stern rabbiéval (1911–1988) szemben, aki Érsekújváron született és nevelkedett.

- *Úgy kell ezt elképzelni, mint egy hivatalt, ügyfélfogadási idővel?*

- A nagy bét dinekben, ahol sok a munka, akár egész nap van ügyintézés, a kisebbeknél előfordulhat, hogy vannak kijelölt idők. Mesterem, Gávriél Zinner rabbi azonban mindig azt mondja, hogy úgy tanulta mesterünktől, Grünwald József (1903–1984) pápai rabbitól, hogy egy rabbinak nincs félfogadási ideje, állandóan rendelkezésre kell állnia. Steif Jonatán (1877–1958) a Pesti Ortodox Bét din elnöke (aki a Kastner-vonattal menekült el Magyarországról) például nagyon szigorúan meghagyta a családtagjainak, hogy ha bárki jönne hozzá kérdéssel, azonnal szóljanak neki, még akkor is, ha épp lefeküdt pihenni, mert olyan nincs, hogy a rabbihoz jön valaki, és nem tudja fogadni. Ennek szellemében működik a mi bét dinünk is. Ezzel együtt úgy illik – ha nem sürgős ügyről van szó, amiben azonnal lépni kell –, hogy az ember lehetőleg napközben hívja a rabbit, nem este 10-kor.

- *Kik fordulhatnak a rabbinátushoz?*

- A rabbinak minden zsidóért felelősséget kell vállalnia, nem válogathat közöttük és nem szorítkozhat csak a saját közösségének a tagjaira. Tudni kell, hogy a rabbihoz nemcsak konkrét háláchikus „szakmai” kérdésekkel fordulnak, hanem sok magánéleti kérdésekben is kérnek útmutatást. Egyszer egy válást például azzal

sikerült megelőznöm, hogy a feleket megtanítottam a kiadásaik figyelemmel kísérésére, és ehhez heteken keresztül ellenőriztem a „könyvelésüket”. A környező országok rabbijai nagyon sokszor hívnak fel háláchikus és közösségi kérdéseket átbeszélni. De nagyon igyekszem a helyi emberekre koncentrálni. Azoknak a rabbiknak, akiknek a közössége nem ortodox zsidókból áll, különösen fontos, hogy legyen bét din, akihez fordulhatnak, mert sokszor az ember tévedésből azt hiszi, hogy az ő érdekükben akár a *Sulchan áruchi* előírásoktól is bármikor el lehet térni.

- *Hol van joghatósága egy bét dinnek?*

- A bét din felhatalmazása a Tórából és a háláchából származik. Ezért csak a zsidóságon belül érvényesek a döntései és értelemszerűen csak olyan zsidók számára, akik elismerik mint a zsidó vallási jog ítélethozóit. Ez azt jelenti, hogy a polgári bíróság és a bét din között nincs kapcsolat, csak abban az esetben, ha egy vitás ügyben utóbbi választott bíróságként is működik. Akkor akár a helyi szekuláris ítélkezésben is végre lehet hajtani a döntéseit.

Az általam vezetett rabbinátus döntéseit például az Izraeli Rabbinátus elfogadja, pl. házasság, válás és betérés kérdésében is és ugyanígy külföldön más országokban is érvényesek ezek a döntések. Volt arra is példa, hogy a magyar hatóság kérte a véleményemet, egyszer pl. egy önkormányzat kért tőlem állásfoglalást egy zsidó gyerek oltásának kapcsán, pontosabban az oltóanyag kóserságának a kérdésben (lásd *Egység* folyóirat 112. szám 18–20. oldal), vagy korábban Köves Slomóval közösen dolgoztuk fel 2003-ban a humángenetika védelmével kapcsolatos rabbinikus álláspontot kormányzati kérésre egy törvényjavaslat kapcsán (lásd *Zsidó jog és etika* 61–69. oldal).

Egyébként háláchikusan, ha két zsidónak vitás ügye van egymással, akkor akár közös megegyezéssel is tilos polgári bírósághoz fordulniuk, csak a bét dinhez. Ha aztán kiderül, hogy az egyik fél nem együttműködő, pl. nem vallásos, és így fogadja el a bét din hatáskörét, nem jelenik meg az időpontokon stb., akkor a bét din engedélyezheti, hogy a felperes polgári bírósághoz forduljon (lásd *Sulchán áruch* CM 26. fejezet).

- *Vagyis a feleknek partnereknek kell lenniük az együttműködésben?*

- Igen. Általában mielőtt egy vitás ügy megoldásába kezdek, aláíratom a felekkel, hogy elfogadják a döntésemet. Annak, hogy a döntés után továbbfolytatódjon a vita, nincs értelme.

- *Hogy zajlik ez Izraelben?*

Ott erősebb a befolyása, mert a vallási bíróság ugyanúgy állami intézmény, mint a polgári bíróság. Pl. a házasság és a válás csak és kizárólag a bét din hatásköre. Nincs polgári házasság és válás. Más témában is lehet hozzájuk fordulni, de szintén választott bíróságként.

– Milyen lehetőségei vannak a bét dinnek olyan esetben, amikor háláchikus kérdésben kell intézkedni, de az egyik fél nem együttműködő? Gondolok itt például arra az esetre, amikor a férj nem akar getet adni vagy a feleség elfogadja azt, és ezzel megakadályozzák a másik újránházasságát.

– Izraelben a rabbinátusnak olyan erős hatásköre van ebben a kérdésben, hogy akár börtönbüntetést is ki tud szabni ilyen esetre. Külföldön erre természetesen nincs lehetősége. Hál' Istennek nagyon ritka az az eset, ahol tényleg „áll a bál” a felek között és nem lehet dűlőre jutni. Mert a bét dinnek mindig nagyon fontos, hogy sikerüljön a vallási válást végigvinni, ha már nem lehet kibékíteni őket.

Fontos tudni, hogy a bét din nem tudja elválasztani a házasságokat, mert ő nem érintett fél. Ugyanis a házasságnál a vőlegény veszi feleségül a menyasszonyt, a rabbi csak felügyeli a folyamatot és gondoskodik róla, hogy minden törvényes és érvényes legyen. Ezért válásnál a bét din nem elválaszt, hanem a három tagjával gondoskodnak róla, hogy minden törvényes legyen, amikor a két fél különválik. A rabbik nem tudják őket elválasztani az akaratuk ellenére.

Ha valamelyik fél húzódozik, akkor megpróbálnak érvekkel hatni rá. Ha mégsem lehet dűlőre jutni, akkor az egyetlen lehetőség, hogy a közösségen keresztül nyomást gyakorolnak rá, pl. nem hívják föl a Tórához vagy bojkottálják az üzletét. Ma már használják a közösségi médiát is. Azonban egyenesen kényszeríteni valakit nem lehet, mert a válás csak akkor érvényes, ha saját akaratból történik (lásd SA CM 154:21.). Indirekt kényszer lehet – pl. Izraelben elveszik tőle a jogosítványt, nem temetik el a közvetlen hozzátartozóját, de olyan is volt, hogy valakinek letartóztatták az apját, mint felbujtót. De ez a végső eset, és emellett is folyamatosan kell „szelíd” módszerekkel rábeszélni, kérni. Nagyon sokszor hatékony a rábeszélés, így nagyon kevés a „lelancolt” asszony vagy férj, aki get hiányában nem tud újránházasságot. De persze egy eset is túl sok.

– Ki fizeti a bét dint?

– A bét din munkájának nincs díja, kivéve a válásnál, akkor általában szoktunk a felektől 20-20 ezer forintot kérni, mivel ez hosszú órákat vesz igénybe és több ember sok munkája van benne.

– Milyen kérdésekkel fordulnak a bét dinhez? Sólem Áléchemnél és más zsidó íróknál pl. sokszor olvasni, hogy régen a levágott csirkével elmentek a rabbihoz, hogy döntse el, kóser-e. Van ilyenre is példa?

– Vannak rutinkérdések a szombathoz, mikvéhez kapcsolódóan és vannak komplikáltabbak. A vallásos zsidónak ugyanúgy meg kell kapnia a kérdéseire a választ, de ma már egy mezei zsidó pl. nem találkozik így a húsvágással, mert az vágóhídon történik. De mondjuk olyan előfordul, hogy húsos összekeveredik a tejessel vagy egy tojásról nem tudják eldönteni, kóser-e vagy sem. Annyiban változott a gyakorlat, hogy nem mindig megy el a rabbihoz az ember, hanem valamikor csak elküld egy képet whatsappon, és a rabbi rögtön válaszol rá...

„Ők tegyenek törv

A ZSIDÓ BÍRÓSÁGOK

„EZEK A TÖRVÉNYEK, MELYEKET ELÉJÜK TEGYÉL”

A Tóra, a zsidóság legszentebb irata alapvetően törvénykönyv, ahogy a szóbeli tan, tehát a Misna és a Talmud is elsősorban jogi szöveg. A bennük lefektetett szabályok határozzák meg a zsidó ember életét a születéstől a halálig, a felkeléstől az elalvásig. A vallási rítusok előírásain kívül a zsidó törvények magukba foglalják az élet minden aspektusát, legyen szó családi kapcsolatokról vagy üzletkötésről, mezőgazdaságról vagy perrendtartásról. Éppen ezért a Tórához ragaszkodó zsidó mindig egy vallási bírósághoz, egy bét dinhez fordul, ha egy másik zsidóval peres ügye támad. (Természetesen ez csak akkor kivitelezhető, ha a másik fél szintén elfogadja a bét din illetékességét.) Ilyen esetben egyenesen tilos világi bírósághoz fordulnia, hiszen azzal az isteni törvények tekintélyét ásná alá. Ennek forrását Mózes második könyvében (21:1.) találjuk, a Mispátim hetiszakasz első mondatában: „*És ezek a törvények, melyeket eléjük tegyél*” – szól az Örökkévaló Mózeshez. Rási (Slomó ben Jicchák rabbi, 1040-1105.), a Tóra legfontosabb kommentátora a következő magyarázatot fűzi ehhez a Talmud (Gitin 88/b) alapján:

„*Eléjük [tedd le a Tóra törvényeit], tehát ne a többi nép elé. Még ha tudjuk is, hogy a nem zsidóknak egy bizonyos ügyben azonos törvényeik vannak, mint a zsidóknak, ne menjünk az ő bíróságaikra. Aki a zsidók ügyeit más népek bíróságaira viszi, az megszenteltéti Isten nevét*”.

„KIK GYŰLÖLIK A HASZONLESÉST”

A bíróságok felállítását Jitró, Mózes apósa javasolja a folyamatos ítélkezéstől megfáradt vezetőnek: „*Té pedig személy ki az egész népből derék férfiakat, istenfélőket, igaz férfiakat, kik gyűlölik a haszonlesést, és tedd feléjük ezek tisztjeivé, szászak tisztjeivé, ötvenek tisztjeivé és tízek tisztjeivé. Ők tegyenek törvényt a nép között minden időben.*” (2Mózes 18:21-22.)

A fenti idézetből is látszik, hogy milyen fontos a bírák erkölcsi fölénye. Bölcsseink hét olyan tulajdonságot jelöltek meg, melyek elengedhetetlenek e fontos pozíció betöltéséhez: bölcsesség, szerénység, istenfélelem, az anyagiak megvetése, az igazság szeretete, az emberek szeretete és a jó hírnév.

Napjainkban minden komolyabb zsidó közösségben találunk bét dint, melyet három, a zsidó jogban széles ismeretekkel rendelkező rabbi alkot. Egykor azonban ennél sokkal összetettebb és sokrétűbb bírósági rendszer működött Izrael földjén, és a legkisebb egységnek számítót, háromtagú bét din mellett jelen voltak 23 tagból álló kis szánhedrinek és a legfelsőbb bíróság szerepét betöltő nagy szánhedrin, melynek 71 tagja volt.

Az egyszerű bét din azokon a kistelepeleéseken működött, ahol a felnőtt férfiak létszáma 120 fő alatt maradt. A

Énynt a nép között”

NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

bírák a város kapujában ültek, és ott szolgálták a hozzánk forduló embereket. Az ennél nagyobb településeken már élet és halál ügyében is döntési joggal bíró kis szánhedrint is fel lehetett állítani. A legnagyobb hatalommal bíró nagy szánhedrin pedig Jeruzsálemben, a Szentély területén ülésezett, s tagjai között a legjelentősebb tóratudósok mellett próféták is voltak. Ez a 71 bölcs döntött a legfontosabb, az egész népet érintő kérdésekről; ők koronázták meg a királyokat és az ő engedélyükkel indíthatott háborút az uralkodó.

A kis és nagy szánhedrin tagjainak a fentebb részletezett jellemvonások és a Tóra törvényeinek alapos ismerete mellett világi tudással is rendelkezniük kellett. Fontos volt, hogy a matematikában, a csillagászatban, az asztrológiában és az orvostudományban is tájékozottak legyenek, továbbá ismerjék a környező népek kultúráját, vallását és nyelvét is.

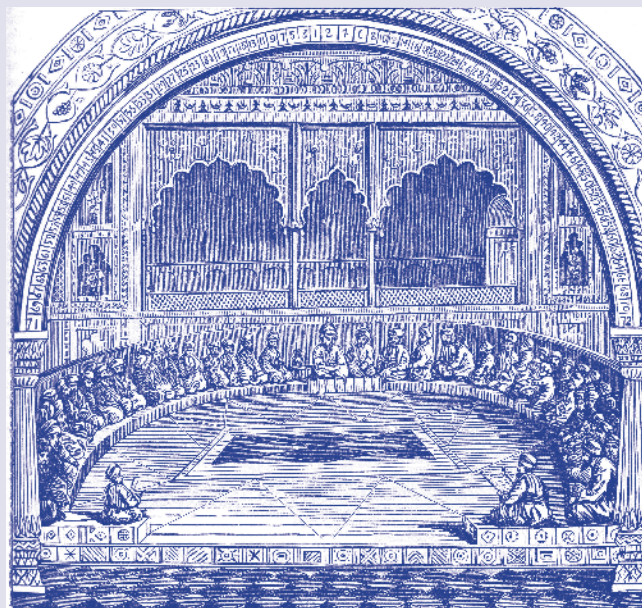
„VISELJÉK VELED EGYÜTT A NÉP TERHÉT”

Érdeemes megvizsgálni, hogy mi alapján határozták meg bölcseink a különböző bíróságok felállításához szükséges létszámot. A legkisebb egység, a bét din azért háromtagú, mert így egyértelmű döntést lehet hozni, valamelyik oldal mindenképpen többséget szerez. A kis és a nagy szánhedrin tagjainak számát a Misna (Szánhedrin 6:1.) állapította meg, a következő módon:

„A nagy szánhedrin 71 [tagból állt], a kis szánhedrin pedig 23 [tagból állt]. És mire alapozzuk, hogy a nagy 71 [tagból állt]? Így áll (4Mózes 11:16-17.): És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Gyűjts egybe nekem hetven férfiót Izrael vénei közül, akikről tudod, hogy ők a nép vénei és felügyelői; vidd őket a gyülekezés sátorához, hogy ott álljanak veled együtt. Én pedig leszállok és beszélek veled ott, elveszek a szellemből, mely rajtad van és rájuk teszem, hogy viseljék veled együtt a nép terhét és ne viseld te magad. Mózes pedig felettük állt, így tehát 71 [tagú volt a nagy szánhedrin].”

A kis szánhedrin 23 fős létszámaig ennél némileg bizonyosabb módon jutottak el a Misna bölcsei:

Enciklopédia illusztráció az ülésező Szánhedrinről (1883)

„És mire alapozzuk, hogy a kisebb 23 [tagból állt]? Így áll (4Mózes 35:24-25): És tegyen törvényt a közösség az agyonütő és a verboszló között e rendeletek szerint. És mentse meg a közösség a gyilkost a verboszló rokontól, vigye őt vissza a közösség menedékvárosába.

Legyen egy közösség [tíz bíró], mely elítéli [vád] és legyen egy közösség [tíz bíró], mely felmenti [védelem]. Ez tehát már húsz [bíró].”

Tehát a halálbüntetés kiszabására is felhatalmazott bíróságban legyen annyi bíró, hogy mind az elmarasztalást, mind a felmentést követelők közül összeállhasson egy „közösség”, azaz tíz ember. A Misna ezt követően azt vizsgálja, hogy miért éppen tíz főből áll egy közösség:

„És mire alapozzuk, hogy egy közösség [legalább] tíz [főt jelent]? Így áll (4Mózes 14:27.): Meddig tűrjem e gonosz közösségnek, hogy zúgolódnak ellenem? [Összesen 12 kém volt, de] nem számítjuk közéjük Jehosuát és Kálevet [mert ők nem zúgolódtak].”

A Misna itt arra az ismert történetre utal, melyben Mózes 12 kémeket küldött Izraelbe a honfoglalás megkezdése előtt, hogy felderítsék az országot. Tíz férfi (akiket a Tóra „gonosz közösségnek” nevez) megrémült az ott lakó népek erejétől, és a hadművelet ellen foglalt állást. Csak ketten jelentették ki, hogy Isten ígéretének megfelelően bizonyosan győzni fognak. Ebből tanuljuk azt is, hogy a közösségi imához szükséges minjén, azaz (minimális) létszám szintén 10 felnőtt zsidó férfit jelent. Jelenleg tehát már húsz főnél tartunk, nézzük meg, hogy mi szükség van további három bíróra:

„És mire alapozzuk, hogy még hármat kell hoznunk? A következő versből tanuljuk (2Mózes 23:2.): Ne kövesd a sokaságot rosszra [az elmarasztaló ítéletre] és ne vallj peres ügyben, hajolván a sokaság felé joghajlításra.”

Ebből arra következtetnek, hogy a jóra [a felmentő ítéletre] viszont követnem kell [a többséget]. Ha ez így van, miért áll [a mondat második felében], hogy „hajolván a sokaság felé”?

Az idézett mondat kétszer említi, hogy ne kövessük a többséget, ha az kedvezőtlen ítéletet akar hozni, s ebből azt a tanulságot vonták le a bölcsek, hogy elmarasztaló

ítélet esetén nem elég, ha egy fővel többen követelik azt, hanem legalább kétfős többségre van szükség:

A felmentésről szóló döntésed nem olyan, mint az elmarasztalásról szóló döntésed. A felmentésről szóló döntésed egy [főnyi többségen] múlik, az elmarasztalásról szóló döntésed viszont [legalább] két [főnyi többségen] múlik.

Most már tehát 22 főnél járunk, azonban ez nem lenne praktikus, hiszen döntetlen eredmény is születhetne egy ítélet megvitatása során. Szükségünk van még valakire, hogy egyértelmű döntésre juthassanak a bírúk:

„Mivel egy bíróság nem állhat páros számú [bíróból], hozzáadunk még egyet, így lesz tehát 23 [fős a bíróság]” - zárja a Misna a gondolatmenetet.

MEGVÁLTÁSRA VÁRVA

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy napjainkra miért csupán a bíróságok legkisebb egysége, a bét din maradt fent. Ennek legfőbb oka, hogy a szánhedrin tagjainak rendelkezniük kellett egy különleges avatással, mely egé-

szen Mózesről eredt. Ez a láncolat azonban megszakadt a történelem viharai során. A Szentély lerombolása után a nagy szánhedrin tagjainak is menekülnie kellett Jeruzsálemből. A testület Izrael északi részén, Galilea különböző településein folytatta működését, változó feltételek mellett. Az idegen hatalom hol üldözte, hol megtúrta a szánhedrint, míg végül, a polgári időszámítás szerinti 358-ban, I. Theodosius kelet-római császár felszámolta az intézményt és betiltotta az avatást. A szánhedrin utolsó rendelkezése a matematikai és csillagászati módszerekkel létrehozott, szerkesztett naptár bevezetése volt. Korábban ugyanis tanúk beszámolója alapján a szánhedrin alapította meg az újhold beálltát, tehát a soron következő hónap kezdetét és az ünnepek időpontját.

Ezt követően szinte minden nemzedékben történt kísérlet az eredeti avatás megújítására és a szánhedrin ismételt összehívására, de ez még a valaha élt egyik legnagyobb tóratudós, Maimonidésznek (Mose ben Maimon rabbi, 1135–1204) sem sikerült. A XIX. század elején Napóleon próbálta sikertelenül feléleszteni a szánhedrint (lásd Zsidó bírósággal az asszimilációért című írásunkat a 12. oldalon), legutóbb pedig 2004-ben az izraeli Tverjában (Tibériás), az egykori szánhedrin utolsó működési helyén határoztak a testület újjáalapításáról. A

tagok között az ortodox zsidóság szinte minden irányzata képviseltette magát. Utolsó elnöke a közelmúltban elhunyt lubavicsi talmudtudós, Adin Steinsaltz rabbi volt. A rendkívül színes összetételű, komoly rabbikból álló testületet azonban nem ért el átütő sikert, és kevesen tekintik működését legitimnek a zsidó világban. Úgy tűnik tehát, hogy a nagy szánhedrin újjáalapításával is meg kell várunk a messiás eljövetelét.

A SZÁNHEDRINEK MŰKÖDÉSE

A Misnában és a Talmudban számos alkalommal értesülünk a szánhedrin működésének folyamatáról. Ezek a részletek gyakran nem száraz jogi szövegek, hanem a korabeli életet és bölcsseink nagyon is emberi vonásait is elénk táró történetek. Az alábbiakban ezek közül mutatunk be néhányat.

MEGFELLEBBEZHETETLEN ÍTÉLETEK

A szánhedrin, a legfelsőbb zsidó bíróság ítélete megfellebbezhetetlen volt. Első történetünk ezt illusztrálja.

A szánhedrin egyik legfontosabb feladata az új hónapok megszentelése volt. Abban az időben a zsidók nem előre megszerkesztett naptárt használtak, hanem a Hold ismételt megjelenésekor tanúk indultak Jeruzsálembé, hogy a szánhedrin tagjai elé tárják, mit láttak. A csillagászathoz értő bölcsök alaposan kikérdezték őket, és amennyiben meggyőződtek arról, hogy a tanúk valóban a Hold ismét megjelenő, vékony sarlóját figyelték meg az égen, úgy kihirdették az új hónapot, és ezzel az arra a hónapra eső ünnepek dátumát is.

A Misna (*Ros hášana* 2:8-9.) elbeszéli, hogy egy alkalommal, mintegy kétezer évvel ezelőtt, amikor Rábán Gámliel állt a 71 fős bíróság élén, a nagy bölcs vitába keveredett két kollégájával. Dosza ben Horkinász rabbi és Jehosua rabbi ugyanis hamis tanúzással vádolt két férfit, akik az újhold beálltáról tudósították a szánhedrint. Rábán Gámliel azonban hitelesnek fogadta el szavait, és kihirdette az új hónapot. Miután értesült arról, hogy Jehosua rabbi továbbra is úgy tartja, hogy az új hónap valójában egy nappal később kezdődik, követet küldött hozzá a következő utasítással: „Megparancsolom neked, hogy botoddal és erszényeddel a kezekben jelenj meg előttem a te számításod szerinti Jom kipur napján!”

Jom kipur, az engesztelés napja, a zsidó év legszentebb ünnepe. Ezen a napon nem utazunk, nem cipelünk semmit közterületen és természetesen pénzhez sem nyúlunk. Rábán Gámliel tehát arra kötelezte Jehosua rabbit, hogy mindenki előtt nyilvánítsa ki: tévedett, és Jom kipur valójában egy nappal korábban van, a szánhedrin által kihirdetett, hivatalos álláspont szerint.

Jhosua rabbi nagyon elkeseredett és nem tudta, hogy mitévő legyen. Szentül hitt az igazában, ám a szánhedrin döntését sem akarta megkérdőjelezni. Ha a kijelölt napon megjelenik botjával és pénzével a kezében Rábán Gámliel előtt, azzal elismeri a szánhedrin ítéletét, ám a saját számítása szerint megszentelteti Jom kipurt. Ha azonban nem jelenik meg mestere előtt, azzal

a legfelsőbb zsidó bíróság tekintélyét tapossa a sárba. A döntést Rabbi Akiva könnyítette meg a számára, aki meglátogatta és a következőt mondta: „Egy tórai idézettel (3Mózes 23:4.) tudom alátámasztani Rábán Gámliel igazát – ‚Ezek az Örökkévaló ünnepei, a szent gyülekezések, melyeket hirdesetek az ő idejükben’. Ha a valódi idejükben tartjátok őket, ha nem, mindenképpen ezek az én ünnepeim!”

Rabbi Akiva arra utalt ezzel, hogy a Teremtő a zsidó népre bízta az ünnepek idejének megállapítását. Így tehát, ha az egész Izraelt képviselő szánhedrin megszentelt egy hónapot, akkor azt a dátumot az Örökkévaló is elfogadta.

Végül Jehosua rabbi meghajolt a bíróság döntése előtt. Jom kipur után egy nappal – mely a saját számítása szerint a valódi Jom kipur lett volna – fogta botját, erszényét és megjelent Rábán Gámliel előtt Jávnében. Érkeztakor Rábán Gámliel felállt a tiszteletére, megcsókolta homlokát és így köszöntötte: „Jöjj békével, mesterem és tanítványom. A mesterem vagy bölcsességed miatt és a tanítványom vagy, mert elfogadtad a döntésemet.”

A BÍRÓK ALÁZATA

A szánhedrin, vagy akár egy három tagú bét din tagjának lenni nagy megtiszteltetés volt. Első történetünkben megmutattuk, hogy részletes és alapos tudásra volt szüksége annak, aki ezek tagja volt. Emellett azonban fontos, hogy különleges emberi kvalitásokkal is rendelkezzen az, aki ilyen felelős szerepet tölt be. Az alábbi három történet, mely a Talmud szánhedrin traktátusának 11/a. oldalán olvasható, ezt mutatja be nekünk.

A vallási bíróság egy másik, az időszámítással kapcsolatos, fontos feladata a fentiek (az újhoid megjelenése) mellett a szökőévek megállapítása volt, amikor egy teljes hónappal toldották meg az évet. Manapság ennek is meghatározott rendje van, ám a talmudi időkben minden egyes alkalommal hosszan tanácskoztak a bölcsek arról, hogy mikor jött el egy újabb szökőév ideje.

Rábán Gámliel egyszer megparancsolta a bölcseknek, hogy másnapra hét erre kijelölt személyt küldjenek hozzá, hogy döntsenek e kérdésben. Másnap azonban nyolc rabbit talál a tanácskozásra kijelölt padlásszobában. „Ki

jött ide engedély nélkül?” – tette fel a kérdést. Felállt erre Smuel, a kicsi és így szólt: „Én jöttem fel engedély nélkül, de nem azért, hogy a szökőév ügyében döntsek, hanem azért, hogy a gyakorlati ítélezés fortélyait ellessem”. Rábán Gámliel erre békülékeny hangot ütött meg: „Ülj csak le, fiam. Méltó vagy rá, hogy az összes szökőévet te állapítsd meg”. A bölcsek azonban tiltakoztak: „Csak az dönthet a szökőévről, akit meghívtak a tanácskozásra!”. Smuel, a kicsi szavai nem győzték meg tehát a rabbikat, pedig igazán érdemes lett volna rá: a Talmud ezután közli, hogy valójában nem ő érkezett hívatlanul a tanácskozásra, hanem egy kollégája. Ő azonban nem akarta, hogy megszegyenüljön az illető, ezért magára vállalta a kellemetlen szerepet.

A következő, ehhez hasonló hozzáállást bemutató történet Jehuda rabbi, a fejedelem tanházába kalauzol el minket. A Misna szerkesztője éppen ült és tanított, amikor hirtelen fokhagymaszag csapta meg az orrát, amit ő ki nem állhatott. „Aki fokhagymát evett, menjen ki!” – csattant fel. Chija rabbi erre felállt, és elhagyta a termet. Az iránta való tiszteletből társai is követték. Másnap Simon, Jehuda rabbi fia összetalálkozott Chija rabbiával, és így

szólt hozzá: „Te zavartad meg tegnap az apámat?” Mire Chija rabbi a következő választ adta: „Szomorú, hogy megtörténhet ilyesmi zsidók között” – azaz valaki más érkezett fokhagymaszagúan az előadásra, miközben köztudott volt, hogy Jehuda rabbi érzékeny volt erre. Chija rabbi azonban nem akarta, hogy valaki megszegyenüljön társai közül.

A Talmud felteszi a kérdést: vajon kitől tanulta ezt az önfeláldozó viselkedést Chija rabbi? Bizonyára Meir rabbitól, akivel a következő történet esett meg. Egyszer egy nő állított be Meir rabbi tanházába, és így szólt: „Rabbi, valaki az itt lévők közül velem hált és ezzel eljegyzett magának!”. A hölgy nem akart szégyenben maradni, ezért azt akarta, hogy az illető vegye el feleségül vagy adjon neki válólevelet. Meir rabbi erre feláll, írt egy válólevelet és átadta a nőnek. Erre ugyanígy tett mindenki más is a tanházban. Válólevelet írtak és átadták neki. Nem derült ki tehát, hogy melyik tanítvány botlott meg és a segítségét kérő nő is megoldást talált problémájára.

Zsidó bírósággal az asszimilációért: Napóleon szánhedrinje

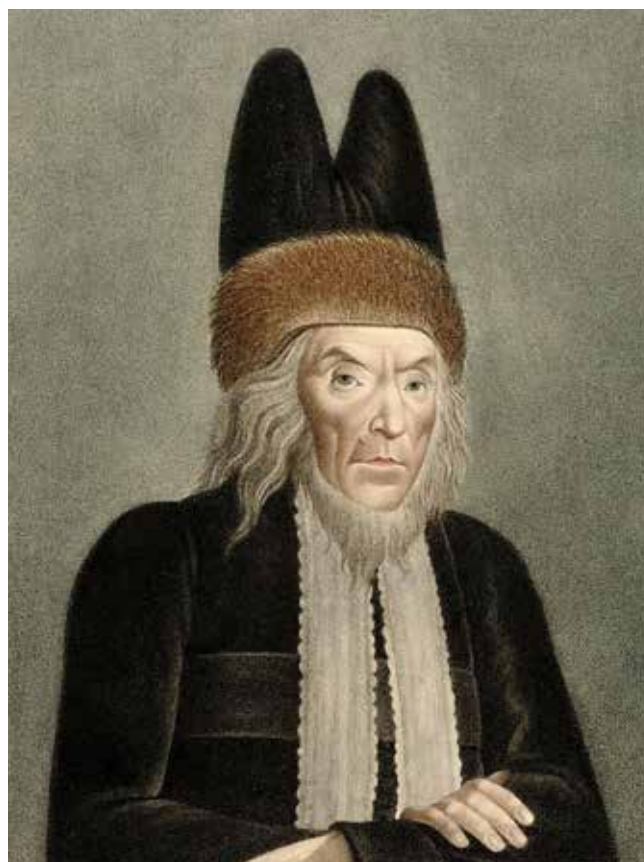
Attól fogva, hogy I. Theodosius császár megszüntette a szánhedrin működését, számos alkalommal próbálták meg újjáéleszteni a zsidó legfelsőbb bíróságot. Bár ez a kezdeményezés többnyire a zsidó közösségből érkezett, mintegy két évszázaddal ezelőtt megtörtént, hogy államilag próbálták visszaállítani ezt az intézményt. A kezdeményező pedig nem volt más, mint Napóleon. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

Napóleon nem önzetlenül foglalkozott a kérdéssel: célja a zsidók asszimilációja volt. Felkészülésként összehívott egy prominens zsidókból álló tanácsot, akikhez 12 kérdésből álló sorozatot intézett. A kérdések nagyrészt vegyes házasságról, zsidók és nem-zsidók viszonyáról, valamint a zsidó jogrend működéséről szóltak. Napóleon nem csak úri passzióból érdeklődött. Célja a zsidók asszimilációja volt, és ezt a folyamatot akarta elősegíteni a kérdésekre – természetesen a saját szája íze szerint – kapott válaszokkal. A tanács tagjai ugyanis részben a nyakukat féltették, részben pedig valóban hittek a napóleoni eszmékben. Ennek megfelelően a válaszokból az derült ki, hogy a zsidó vallás és annak törvénykezése alárendelhető az állami törvényhozásnak. Napóleon azt remélte, hogy programja nyomán egy nemzedéken belül alaposan megfogyatkozik a zsidók aránya (ezért érdekelte őt a vegyes házasságok kérdése), továbbá jelentősen csökken a zsidó közösség kohéziója és a rabbik befolyása a magukat továbbra is zsidónak definiálók között.

Nem sokkal később a nagy szánhedrint is összehívta, vagyis 71 vezetőt gyűjtött egybe, hogy érvényesítse a korábbi határozatokat, melyet a prominens zsidók tanácsa hozott. A névválasztás és a 71-es szám hangsúlyozása természetesen azért volt fontos, hogy kiemelve az ókori rendszerrel való kapcsolatot és hatalmat adjon a résztvevők kezébe. A szánhedrin vezetője, aki a nászi címet viselte, akárcsak az igazi szánhedrin korában, a korábbi tanács elnöke, David Sinzheim strasbourgi rabbi volt.

A nagy szánhedrint végül 1807 februárjában nyitották meg. A benne ülő 49 rabbi mellett 25 világi vezető is helyet foglalt (többek közt tehát ebben is különbözött a valódi szánhedrintől). Az intézmény ugyanazon év áprilisáig működött, gyakorlatilag kizárólag azzal a céllal, hogy a korábbi döntéseket „elfogadják”, bár a tagok nem kaptak sok beleszólást. A következő döntéseket hozták:

1. tilos a poligámia
2. a zsidó válás csak polgári válás után érvényes
3. a zsidó házasságkötést polgári házasságkötésnek kell megelőznie
4. minden zsidónak kötelessége nem-zsidó polgártársait testvérnek tekinteni és ugyanúgy szeretni és támogatni, mintha hittestvérei volnának

Napóleon szánhedrinjének vezetője, David Sintzheim rabbi
Pierre-Paul Prud'hon festményén

5. a zsidóknak szeretniük és védelmezniük kell Franciaországot
6. a zsidóság semmiféle kézműves vagy egyéb foglalkozást nem tilt
7. dicséretes, ha egy zsidó mezőgazdasággal, kétkézi munkával vagy művészetekkel foglalkozik
8. tilos az uzsora

Mivel ezen testületet összehívása mögött egyértelmű politikai szándék húzódott és célja a zsidó közösség beolvasztása volt, továbbá a meghívott tagok nem dönthettek szabad belátásuk szerint, illetve sokuk a szekularizáció és az asszimiláció híve volt, ezt a szánhedrint sohasem tekintették legitimnek a zsidó világban. Napóleon bukását követően pedig hamar meg is feledkeztek róla.

FORRÁS: WIKIMEDIA

Aki betiltotta a poligámiát: Rábénu Gersom, „a diaszpóra lámpása”

Gersom ben Jehuda rabbi, vagy ahogy az utókor hivatkozik rá tisztelettel: „Rábénu Gersom, a diaszpóra lámpása” az askenázi zsidó világ egyik legnagyobb korai bölcse volt. Számos jelentős művet hagyott hátra, de leginkább máig is érvényes döntvényeiről ismert. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

Gersom rabbi Metzben született 960 körül, és ott is halt meg 1040-ben. A kor egyik kiemelkedő bölcse, Jehuda ben Meir Léontin rabbinál tanult, majd Mainzban telepedett le, ahol híres jesivát vezetett. Egész Európából sereglettek hozzá a tanítványok, s híre a még működő babilóniai jesivákba is elért. Egy legenda szerint ő maga is eltöltött néhány évet Pumbeditában, a messzi Babilóniában. Tanítványai közül kerültek ki a következő nemzedék nagyjai, akik olyan tanítványokat neveltek, mint Rási a vagy a toszafisták.

Gersom rabbi kötelező érvényű rendeletei, héberül *tákánái* közül összegyűjtöttük a legjelentősebbeket.

A TÖBBNEJÜSÉG TILALMA

A Tóra nem tiltja a poligámiát. A Tánách számos főhőse több feleséggel élt együtt, elég csak Ráchelre és Leára, Jáákov ósátyánk feleségeire vagy Salalmon király népes háremére gondolnunk. A muszlim világgal ellentétben a keresztény Európában általában a zsidók sem éltek a többnejűség lehetőségével, azonban a nemzetközi kereskedelemben résztvevő askenázi zsidók között voltak olyanok, akik messzi földön járva, Észak-Afrikában vagy a muszlim kézen lévő Ibériai-félszigeten második feleséget tartottak, és ez számos problémát eredményezett. Gersom rabbi ezért 1000 körül megtiltotta ezt a gyakorlatot.

A szfáradi zsidók sohasem tartották magukra nézve kötelezőnek ezt a végzést, és nem volt ritka, hogy több feleséggel éltek. A modern Izraelben tilos a többnejűség, ám azok a bevándorlók, akik több feleséggel érkeztek az országba, fenntarthaták családi állapotukat.

A tákáná érvényességéről megoszlanak a vélemények: egyes források

szerint a világ teremtésének 5000. évéig volt csak érvényes, mely a polgári időszámítás szerinti 1239. esztendő jelent. Más vélemény szerint Gersom rabbi ezer évre szánta rendeletét, azaz kb. 2000 óta nincs már érvényben. Ezzel együtt az elfogadott nézet az, hogy a tákáná örökre érvényes marad és a zsidó élet törvényeit rögzítő kódexet, a Sulchán Árucho az askenázi szokásokkal kiegészítő Mose Iszerlisz rabbi is úgy véli, hogy nem térhetünk el a tilalomtól: „Ezekben az országokban [az askenázi világban] ez a törvény és szokás változatlan marad és nem veszünk második feleséget. Akinek mégis két felesége van, azt átokkal és kiközösítéssel kényszerítjük, hogy váljon el az egyik feleségtől” (Éven Házzer 1:10.).

A rendelet tehát kötelező erejűvé vált, bár voltak bölcsek, akik kifogásolták ezt a gyakorlatot. A XVIII. században, Németországban élt neves rabbi, Jáákov Emden nem értett egyet Gersom rabbi döntésével, és a keresztény szokások átvételének tartotta azt. Kortársa, a Vilnai Gáon pedig úgy vélekedett, hogy a többnejűség engedélyezése siettetné a megváltás eljövését.

Mint sok más esetben, itt is lehet kivételt tenni: különleges helyzetben, ha például a feleség visszafordíthatatlan

kómába kerül és nem képes átvenni a válólevelet, száz rabbi engedélyével a férj ismét megházasodhat.

VÁLÁS CSAK A FELESÉG BELEEGYEZÉSÉVEL

A talmudi jog szerint a férj elválhat feleségétől annak beleegyezése nélkül is. Rábénu Gersom e tilalma kiegészíti a poligámiát megszüntető rendeletét, mert így a távoli országokban hosszán időző kereskedők nem küldhettek kedvükre válólevelet Európában élő feleségüknek, hogy más nőt vehessenek feleségül.

A KÉNYSZERBŐL KIKERESZTELKEDETEK VISSZAFOGADÁSA

Gersom rabbi idejében a nyugat-európai zsidóságot számtalan tragédia sújtotta. A keresztes hadak pusztítása, a kiűzetések és a véres pogromok számtalan közösség életét keserítették meg. Voltak olyanok zsidók, akik életüket féltve megkeresztelkedtek. A veszély elmúltával, amikor visszatértek volna őseik hitére, egykori közösségük gyakran háttal fordított nekik és nem bocsájtották meg vétküket. Gersom rabbi rendelete ezen akart változtatni és az őszinte visszatérők befogadására buzdított. E rendelet mögött személyes tragédia állt: amikor 1012-ben Mainz városából kiűzték a zsidókat, egyik fia kikeresztelkedett és még azelőtt elhunyt, hogy visszatérhetett volna övéi közé.

A LEVÉLTITOK VÉDELME

A középkorban gyakran pecsételték le a héber „Bechádzrág” rövidítéssel a levelet, melynek jelentése a következő: **Becherem DeRábénu Gersom**, azaz Gersom rabbi tilalma alatt áll a levél, tilos a címzetten kívül másnak felbontani.

MIKVÉK A FŐVÁROSBAN ZSIDÓ NŐK SZÁMÁRA 14. rész

Milyen feltételek mellett maradhat a mikvés munkában?

A RITUÁLIS FÜRDŐK MŰKÖDÉSE EGY 18. SZÁZADI DOKUMENTUM ALAPJÁN

Mikvéket bemutató sorozatunk következő részében egy különleges kordokumentumot mutatok be, amelyből a rituális fürdők életének több különböző érdekességét ismerhetjük meg. A dokumentum egy 1795-ből származó németes jiddis és héber nyelven íródott kismartoni hitközségi jegyzőkönyv magyar fordítása, melynek kapcsán három témát fogunk tárgyalni. OBERLANDER BÁRUCH ÍRÁSA

MIKVE MINT KIEGÉSZÍTŐ JÖVEDELEM

Régi alapelv, hogy a hitközségi alkalmazottak (rabbi¹, kántor, sakter, sámesz stb.) fizetése több részből tevődött össze. Egy részét a hitközség fizette készpénzben, valamint természetben (cukor, liszt, só, kávé, tűzifa, előre meghatározott mennyiségben, ünnepi csokor Szukkotra stb.), másik részét pedig a hitközségi tagok fizették a szolgálataik után. Így a rabbi fizetése kiegészült pl. az esketésért, anyakönyvezésért kapott díjjal, sakternek fizettek minden egyes levágott állat után, a kántornak pedig pl. amikor felkérték szereplésre esküvőkön és, azt hiszem, temetésen is. A sámesz mindenféle dolgot árusított, pl. emlékszem, gyerekkoromban nála lehetett kapni bort kidusra sábesz előtt, és pl. a brisz utáni lakomán az a szokás², hogy körbejár egy tányérral, és minden jelenlévót megáld *mi söbérách* áldással, ami szintén plusz bevételt hoz neki.

(Érdekes, hogy ennek kapcsán találtam egy responsum könyvben³ a kérdést, hogy a lakomán részt vevő nem-zsidó városi jegyző is kaphat-e áldást a sámesztől. A rabbi válasza szerint meg lehet áldania, annyi különbséggel, hogy a bevezető formulát át kell alakítani arra, hogy „Az Örökkévaló, a világ teremtője áldja meg” őt, ne pedig a hagyományos „Aki megáldotta őseinket, Ábrahámot, Jichákot és Jákobot” szerepeljen, hisz ezek nem az ő ősei.)

Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem fizetésen felüli juttatás volt, hanem eleve be volt kalkulálva az alkalmazottak bérezésébe, mintegy kiegészítő jövedelemként. Ebből kifolyólag a havi bevételük nem volt fix – ha több esküvő stb. volt, akkor több volt a bevétel, ha kevesebb, akkor kevesebb. Ebből adódik az a szigorú előírás⁴, hogy minden városban csak a helyi rabbi engedélyével szabad esketnie más rabbiknak – hiszen minden esküvő, amit nem ő tartott, az egy előre bekalkulált fizetés kiesését jelentette.

A kismartoni jegyzőkönyvben látjuk, hogy ott a kántor és a sámesz közösen vállalták a mikve működtetését és osztoztak az ebből származó bevételen. Mit jelent a mikve működtetése? Vannak a látható feladatok: gondoskodni róla, hogy a víz meleg legyen és készen álljon a használatra, takarítani, előkészíteni törülközőket stb.

A MIKVÉS ASSZONYOK

A női mikve körüli teendőket – ahogy a jegyzőkönyvből látjuk – a feleségeiknek kellett ellátni. Érintőlegesen már beszéltünk a mikvében szolgálatot teljesítő felügyelőnőkről a Kazinczy utcai fürdő háború utáni működésénél⁵. Ezek az asszonyok segítik a mikvébe érkező nőket és biztosítják a kóser alámerülést, ahogy a *Sulchán áruch* írja⁶: „Az alámerüléskor álljon mellette egy tizenkét évnél és egy napnál idősebb zsidó nő, hogy megnézze, nem maradt-e a fején lévő hajból a víz felszínén úszva valami. Ha nem talál ehhez nőt, akkor a férje is állhat mellette, hogy nézze, megfelelően merült-e alá”.

Valójában a rituális fürdőkben dolgozó mikvés asszonyok nagy tapasztalattal rendelkező nők, akik amellet, hogy morális támogatást nyújtanak, a nőkre háruló felelősséget is csökkenteni tudják azzal, hogy megbizonyosodnak róla, rendben zajlott-e le a felkészülés és az alámerülés. Czingel Szilvia így fogalmazza meg *Ünnepek és hétköznapok* című könyvében⁷ a kísérő nők szerepét: „A női mikvészek, akik a nők alámerülési rítusát felügyelték, valamint takarították a mikvét, csak megbízható zsidó asszonyok lehettek⁸. A mikvésnek gazdag élettapasztalattal kellett rendelkeznie. Bizalmi állás volt, hiszen előtte meztelenül mutatkozott meg mindenki... Míg a férfírszlegen dolgozó mikvés sokkal inkább a »gondnok« szerepét töltötte be, addig a női mikvésnek sokkal több mindenre kellett figyelnie... A mikvébe érkező, alámerülni akaró nőt a mikvés először alaposan kikérdezte”.

Amit Czingel „alapos kikerdezésnek” nevez, az sokkal inkább egy segítő feladatkör, melynek során a kísérő és az alámerülésre készülő nő közösen bizonyosodik meg arról, hogy valóban nem maradt el semmi a felkészülés során⁹ (lásd például a képen látható listát, amit a női mikve faláról vettem le a Kazinczy utcai mikve renoválásának kezdetekor, 2003 körül). Emellett a kísérő – nagy tapasztalatra támaszkodva – meg tudja válaszolni az esetleges rutinkérdéseket és szükség esetén ő az, aki gyorsan megkérdezi a rabbit, ha olyan helyzet áll elő, amiben nem tud iránymutatást adni.

A MAGYAR FORDÍTÁSRÓL

A dokumentum először 1926-ban jelent meg héber-jiddis nyelven Bernhard Wachstein könyvében¹⁰ egy német nyelvű részletes összefoglalóval. Ezután teljes magyar fordításban, Komoróczy Géza könyvében¹¹ jelent meg 2013-ban (fordító: Komoróczy Szonja Ráhel).

A fordítás áttekintésekor azt láttam, hogy itt is hasonló probléma merül fel, mint amit már máshol láttam. A

régi vallási szövegek feldolgozásához ugyanis feltétlenül szükséges a héber nyelvű rabbinikus irodalom és különleges nyelvezetének ismerete, valamint magának a háláchának és az adott hely szokásainak a beható ismerete.

Esetünkben ez Kismarton és a régi Magyarország ortodox zsidó hagyományait jelenti. A régi irodalom feldolgozását nehezíti a héber nyelv speciális használata, amiben a szavak jelentése gyakran túlmutat a szótári alakon, és bővelkedik talmudi fogalmakban, valamint a *rásé tévotban*, a mozaikszavakban, amelyek helyes megfejtése szintén célirányos tudást igényel.

Az alábbiakban a dokumentum pontosított fordításának közlése mellett áttekintjük a fontosabb javításokat és azt, hogy miből adódhat félreértés a szöveg más nyelvre való átültetése során. Fontos megjegyezni, hogy a fonetikus átírásokat is a helyes, magyar átírással közöljük az eredeti, ékezetek nélküli, (angolos vagy németes) forma helyett.

תב

FONTOS FIGYELMEZTETÉS!

A rituális fürdőben (מיקו) megjelenő női a felügyelőnő köteles a következőket megkérdezni:

1. A menstruáció kezdésétől hány nap telt el a fehérségig? (Lásd a „Tharesz Mispoche” című könyvben 2. fejezet 1. §.)
2. Milyen módon végezte a מיקו fehérségi vizsgálatot? (Lásd 2. fejezet 3., 4. §.)
3. Mind a hét tisztán napon végezte-e így a vizsgálatot? (3. fejezet 3. §.)
4. Hátarozottan nappal volt-e akkor? (2. fejezet 5. §.)
5. Mióta számolja a hét tisztasági napot? (3. fejezet 1., 2. §.)

Amennyiben kiderülne, hogy a fürdőző nőnél ezen előírások közül bármilyen mulasztás történt, a felügyelőnő a rabbit kérdezi meg és addig nem engedhető meg a mikvó.

A rituális fürdő előkészületei.

1. A mikvó napján, melynek estéjén a nő fürdik, hétkönapokon ne legyen hűst. (4. fejezet 1. §.)
2. Ne készítsen szemmeléte tisztát. (4. fejezet 1. §.)

3. A (mikvóhoz) fürdőszhez legutóbb egy fél órával beenteledés előtt kell a fürdőben megjelenni.

A kádiban egy fél óráig kell időzni, de ne üljön térdelő, hanem végezze — lehet állva is — a szükséges teendőket a körömvágást stb. s ez idő alatt kerülje a mással való beszégetést, nehogy figyelme eltérődjék teendőinek pontos elvégzéséről.

4. Ha a nő elkésett és csak este kezd meg a kádfürdést, egy a fürdés egy óráig tartson.

5. Gyűrőt, karperecet fülbevalót vagy kivehető műfogat kádfürdés előtt vegye le.

6. Kádfürdés alatt kezéről és lábáról a körmököt vágja le. (A levágott körmök elégetendők.) Fésülje ki rendszeresen és jól a haját. Fülüregben, orrlyukban ne maradjon szilgató anyag. Egy pohár vizet öblítse ki a száját.

7. Ha van valahol a testén bőrkeményedés vagy ehhez hasonló, ártasson azt meleg vízben, amíg megpuhul vagy leesik.

A felügyelőnő tartozik mindezeket ellenőrizni.

A kádfürdést és a többi előkészítést a fürdőben kell elvégezni felügyelet mellett.

Rendkívüli esetben saadóval kell fordulni a rabbihoz.

Rituális fürdés!

1. A mikvó: alámerítés előtt a felügyelőnő nézi, hogy lényeg beenteledés-e mác, mert nappali alámerülés nem érvényes.
2. A felügyelőnő vigyázzon figyelmesen arra, hogy az alámerülő nő teljesen a víz alatt legyen, hogy hajszálainak a vége se lássék ki a vízből.
3. Az alámerülés csak a felügyelőnő ellenőrzése mellett történhetik meg és hogy felügyeleti teikameretesen gyakorolhassa, két nő ne merüljön alá egyszerre. Ügyeljen arra, hogy azon a helyen merüljön alá, ahol a víz a melléig ér.
4. Alámerülésnél a fürdőző nő ne hajoljon erősen, kezei nyitva legyenek, szemeit, száját, fogait nem szabad erősen összerágni.
5. Ha az alámerítés nem történt előírás szerint, akkor az alámerülés megismétlendő.
6. A fürdőző nő először „brocho” nélkül merül a víz alá, aztán karjait a mellére téve „brocho”-t mond és leeresztett kezekkel ismét alámerül.

Végül felhívjuk minden zsidó asszony figyelmét a legutóbb illetékes helyről megjelent „Tharesz Mispoche” című könyvecskére. Igyekezzenek gyakori olvasásával az előírásokkal pontosan megismerni, nehogy esetleg újközlettség folytán alkaratlami is vétkezzenek a legszentebb parancsot ellen, amelynek pontos betartásához nagy-nagy erkölcsi és családi érdekük függnek.

A „Tharesz Mispoche” könyv a fürdőfelügyelőnőknél vagy a rabbisági hivatalban díjmentesen kapható.

Feladó kiadó: Wetz Israhel rabbi. — Gyűjtés: Ferencsik Imre, Budapest, 1926. évi 18.

¹ Lásd pl. *Tiferet Jehosua (Fried)* 49. oldal (Nagykapos, 1882), *Tnuvat Báruch* responsum 154. oldal (Paks, 1947); ² *Zochér hábrit* 25:16. Lásd *Tákánót Niklesburg* 63. oldal végén; Rakover: *Gádol kvod hábrjot* 152. oldal végén; *Jiddise gelt* 212. oldal; ³ *Arugát háboszem* responsum OC 33. fejezet; ⁴ *Sulchán áruch* *JD* 245:21. RöMÁ. Lásd még *Hátákánót böjuszráel* 4. kötet 165., 167–168. oldal; *Bét Jichák* responsum *JD* 2. kötet 71:5., CM 69:2.; *Háboszem vohásemén* 272. oldal; ⁵ *Egység* folyóirat 120. szám 12. oldal; ⁶ *A Sulchán áruch kivonata* 162:6. a *SA JD* 198:40. alapján; ⁷ 28–30. oldal. Az ott leírtaknak több olyan dolog van, ami javítandó (például: „Maga a mikve »közösségi hely« is volt, ahol a nők találkoztak, megélhették nőiességüket, meztelenül mutatkoznak más nők előtt, női dolgokról beszélhetnek” – 29. oldal), de erre nem szeretnék itt részletesen kitérni.; ⁸ Lásd *Nité Gávirél – Nádá* 3. kötet 28:4.; ⁹ *Uo.* 1.; ¹⁰ *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Eisenstadt und den Siebengemeinden*, Wien und Leipzig 1926, 178–181. oldal.; ¹¹ „Nekem itt zsidónak kell lenni” – *Források és dokumentumok (1965-2012)*, Pozsony 2013, 464-467. oldal.

A KISMARTONI KÖZÖSSÉG VEZETŐINEK 18. SZÁZADI HATÁROZATA A MIKVE MŰKÖDTETÉSÉRŐL

5556. *tisri* 18. / 1795. október 1.

Ma, az alább említett napon összegyűlt és tanácskozott a város hét vezetője¹², hogy elmélyedni egy közösségi ügyben¹³, és megvizsgálni egy *micvá* (parancsolat) ügyét, nagy javítást tenni. A mikvével (rituális fürdővel) kapcsolatban, miután sok panasz érkezett, amelyek szerint az asszonyok panaszkodnak, hogy a fürdőházban (*bét hátvilá*) a szolgálóasszonyok, vagyis Jichák úr, a kántor (*cházán*)¹⁴ felesége és L[éb], a templomszolga (*sámesz*)¹⁵ felesége nem teljesítik megfelelő módon kötelességüket¹⁶, ahogy a korábbi¹⁷ szolgálóasszonyok, és ráadásul... túl nagy díjat rónak ki, és ezáltal – sok bűnük miatt¹⁸ – sokan vétkeztek¹⁹, mivel [a magas díjak miatt] az asszonyok nem mentek a tisztulási megmerítkezésre²⁰, ami nagy gond. Ennél még rosszabb²¹, hogy egy nem zsidó nő van, mint szolgáló a fürdőházban, ami idegen dolog, ilyenről nem hallottunk, és ilyenről őseink nem beszéltek nekünk, ilyesmit nem lehet tenni. Ezért döntöttünk úgy, hogy a rituális fürdőből származó bevételt²² árverés tárgyává tesszük, és így történt, hogy árverés tárgyává tettett, a következő feltételekkel, hogy tudniillik:

- a) A nem-zsidó nő nem maradhat benn a rituális fürdőben tovább, mint amíg felfelemelegítik és bemelegítik²³ a vizet, és ezután vissza kell vonulnia. Majd pedig ha az asszonyok hazamentek, akkor a nem-zsidó nő ismét bemehet a fürdőházba, hogy dolgát végezze.
- b) Szintén²⁴ nem szabad megengedni, hogy a megtisztulás végett megmerítkező nőnek a nem-zsidó nő mondja meg,²⁵ vagy odavigye a ruháit.
- Alternatív fordítás:**²⁶ Szintén nem szabad megengedni, hogy a megtisztulás végett megmerítkező nőnek nem-zsidó nő szóljon, hogy mehet be vagy hogy mehet újra felvenni a ruháját.
- c) Amint azonban elkészül a vezeték az üsthöz,²⁷ aminek érdekében a közeli napokban az Örökkévaló segítségével lépéseket teszünk, a fürdőházba ne legyen semmiféle nem-zsidó nő látható²⁸.
- d) A három zarándokünnepen, a Ros hájáná előtti napon²⁹, a Jom kipur előtti napon³⁰, a szent szombat kimenetele, ami a *szlichot* első napjához vezet³¹ és Hosáná rábá éjszakáján be kell, hogy legyen fűtve³². És semmiképpen nem szabad a nem-zsidó nőt a férfiakért küldeni, hanem csakis a szolgáló [mondhatja] az utcán, hogy már be van fűtve.
- e) Miután az utcán kihirdették, és jön a nép, tovább már nem szabad várni, hanem azonnal be kell eresztetni³³ a meleg vizet [a merülőmedencébe].
- f) Az ár mostantól fogva a továbbiakban a teljes rituális fürdőért 1 forint, a félért 30 krajcár, egy üstért 18 krajcár, egy fürdésért 12 krajcár³⁴.
- g) A zsinagógából nem szabad gyertyát elvinni³⁵.

Ezen feltételek mellett lett a rituális fürdő bevétele elárverezve, és nyolcvan aranyért lett leütve. (...)

Bizonyosságul aláírtuk³⁶ mi, a város hét vezetője, csütörtökön, Szukkot ünnepének második félünnepi napján, 556 a kis időszámítás szerint, Eisenstadt.

(Hét aláírás)

12 Héberül: *shivá tuvé háir* (שִׁבְעָה תוֹבֵי הָעִיר). Talmudi alapelv (*Megilá* 27a–28a.), miszerint egy közösség vezetősége hét emberből áll.

13 Az eredetiben: *bömilé dömátá* (בְּמִילָא דְמַתָּא). Szó szerint: „egy városi ügyben”. Ez az arámi nyelvű kifejezés a Talmudban található, *Táánát* 12b., 30b., *Kidusin* 76b. Komoróczy fordításában: „az alábbi ügyet”.

14 Boskowitz Jichák.

15 Jehudá Léb ben reb Méir 1812-ben hunyt el Kismartonban (*Ávne* és 122. oldal 558. sírfelirat). „Léb [volt] a híres XIX. századi kismartoni rabbi, Méir ben Jehudá Léb Eisenstädter, a MáHáRÁM Ás (1786–1852) apja” (Komoróczy, 126. lábjegyzet).

Itt két híres rabbi össze van keverve, feltehetőleg a nevük hasonlósága miatt:

Az első, az ősem, Méir ben Jichák ÁS-Eisenstadt (1670–1744), aki kb. harminc éven keresztül volt kismartoni rabbi, a *Pánim móivot* responsum könyvek szerzője.

A második Méir ben Jehudá Léb ÁS-Eisenstädter (1780–1852), aki Sasváron született és Kismartonban nevelkedett, több mint húsz éven keresztül ungvári rabbi volt, az *Imré* és responsum könyvek szerzője.

16 Komoróczy fordításában: „a törvény szerinti kötelességüket”, de ez az eredeti kibővítése.

17 Az eredetiben: *mikádmát dáná* (מִקְדַּמַּת דָּנָא). Szó szerint: „ma előtt”. Ez az arámi nyelvű kifejezés a Talmudban található, *Táánát* 12a. Komoróczy fordításában: „mint szolgálók”.

18 Az eredetiben: *báávonoténi hárábim* (בְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים = בעוה"ר). Komoróczy fordításában: „nagy bűneink miatt”.

19 Az eredetiben: *file michsolim* (פִּילְלַע מִכְשׁוּלִים). Szó szerint: „sok hiba”. Komoróczy fordításában: „sok esetben akadályt támasztanak”.

20 Az eredetiben: *sómáshim hánásim léréd lötáhára* (שִׁמְשׁוּהוּן הַנְּשִׁים לְרֵד לְטַהֵרָה). Szó szerint: „hogy a nők elhalasztották, hogy lemenjenek a tisztulásra”. Komoróczy fordításában: „és ezért az asszonyok nem merítkezhetnek meg a tisztulás végett”.

21 Az eredetiben: *vöole ál gábéhem* (וְעוֹלָה עַל גְּבִיהֶם). A kifejezés alapja: *Az atyák bölcs tanításai* 4:13. Azért rosszabb ez a második dolog az ár emelésénél, mert maga az áremelés nem bűn, csak a következménye az. De a második dolog maga helytelen. Komoróczy fordításában: „Továbbá az ő hátukat terheli”.

22 Értsd: a fürdőház működtetését.

23 „Értsd: előkészítik / megtöltik a medencét. A mikve úgy működik, hogy bizonyos mennyiségű mikve-vizet összekevernek egyszerű csapvízzel, szigorúan szabályozott arányban. [Aki végigkövették sorozatunkat, tudják, hogy valójában minimum mennyiségű kóser víz kell a mikvéhez, amihez már bármennyi „csapvíz” adható.] A mikve-vízre nézve háláchikus előírások vannak érvényben (csak „élő” víz lehet: eső-, forrás- vagy talajvíz, amelyet más célra nem használtak stb.). Ez a víz hideg, ezért kell csapvízzel felmelegíteni. Kismartonban a meleg vizet az eredeti rend szerint vödörrel töltötték be a medencébe [pontosabban két műveletről van szó, az egyik, hogy az üstbe bemerték a hideg vizet, a másik, hogy az üstből a felmelegített vizet átmerték a merülőmedencébe], ez a nem-zsidó szolgáló dolga volt. Az új, akkor még épülő rendszerben a meleg csapvíz vezetéken át folyik be [az üstbe, majd onnan tovább] a medencébe. Ennél már nincs szükség külön szolgálóra” (Komoróczy, 131. lábjegyzet [kiegészítésekkel és pontosításokkal]).

24 Az eredetiben mozaikszó formában: *kmo kén* (כמו כן = כ"כ). Komoróczy fordításában: „Ennek megfelelően”, de nincs értelme, mert nem folytatása az előzőnek, hanem egy másik probléma.

25 Az eredetiben: *ajm zogen* (איין זאגן). Komoróczy fordításában: „segédkezzen”. „A fürdés során felmerülő problémákban sokszor a rituális fürdő szolgálója hoz háláchikus döntéseket. Ő felel azért is, hogy a nő bemerülése az előírásoknak megfelelő („kóser”) legyen” (Komoróczy, 132. lábjegyzet). Érdemes pontosítani. A mikve felügyelője nincs feljogosítva, hogy döntéseket hozzon háláchikus kérdésekben, ez a rabbi hatásköre, inkább rutin tájékoztatásról van szó, illetve ellenőrizni, hogy valóban készen áll-e az alámerülésre, és az alámerülés rendben volt-e (lásd még *Tsuvoit vohánhágot* 4. kötet 331. oldal végén). Erre külön hangsúly van a *Sulchán áruach*-ban, hogy ezt csak nő teheti meg (lásd fent a 6. lábjegyzet és *Nité Gávriél* uo. 9.).

26 A Komoróczy-féle fordításban szereplő ne „mondja meg” érthető az előző lábjegyzet alapján, de nem érthető, hogy miért nem lehet, hogy „odavigye a ruháit” a nem-zsidó nő. Milyen háláchikus szabályba ütközik ez? Ezért helyesebb lenne az új fordítás, amelynek a lényege, hogy nem fordulhat elő, hogy a nem-zsidó nő szóljon, hogy ellenőrizte, hogy minden rendben van és megmerülhet vagy, hogy ő hirdesse ki, hogy minden rendben zajlott a megmerülésnél, mivel nem döntheti el a merülés háláchikus kérdéseit.

27 Az eredetiben: *keszl* (קעסל). Komoróczy fordításában: „a medencéhez” szerepel, *keszl* azonban nem medencét, hanem üstöt jelent.

28 A csövek kiépítése után a 23. lábjegyzetben elmagyaráztak értelmében nem lesz szükség rá, hogy kézzel merítsék a meleg vizet.

29 Az eredetiben: *erev Ros hásaná* (ערב ראש השנה = ער"ה). Komoróczy fordításában: „Ros hásaná előestéjén”. A félreértés abból ered, hogy az *erev* szót hibásan az egyszerű szó-tári jelentéssel értelmezte. Ez a hibás fordítás más magyar nyelvű könyvekben is felbukkant az utóbbi években, lásd írásom in: *Bölcsék között időzni - A 70 éves Haraszti György köszöntése*, Budapest 2017, 7-9. oldal.

30 Az eredetiben: *erev Jom kipur* (ערב יום כיפור = ער"כ). Komoróczy fordításában: „Jom kipur előestéjén”. Ez azonban há-

láchikusan lehetetlen, hisz Jom kipurkor a sanyargatás részeként, a böjtön kívül a mosakodás is tilos (*SÁOC* 613:1., 12.).

31 Értsd: a szombatról vasárnapra virradó éjjel.

32 A felsorolt időpontokban nem a nők havi rendszeres mikvébe merüléséről van szó. Ezekben az időpontokban azért kell, hogy akár nappal is be legyen fűtve, mert ekkor a férfiak járnak a mikvébe [*SÁOC* 581:4. RöMÁ (Ros hásaná előtt), uo. 606:4. (Jom kipur előtt), *Nimuké Orách chájim* 559:3. (Szlichot előtt), *SÁ* uo. 664:1. RöMÁ (Hosáná rábá éjszakáján)]. Érdekes, hogy a három zarándokünnep kapcsán nem említi, hogy az ünnep előtti napon, amikor szoktak a férfiak mikvébe menni. A szövegből úgy tűnik, hogy az ünnepek alatt jártak mikvébe, de valójában inkább az ünnep előtt történt (lásd *Máté Efrájim* 625:14.; *Nité Gávriél - Jom tov* 2. kötet 11:6.), illetve nem említi a pénteki mikvejárást, ami szintén elterjedt szokás volt Magyarországon a szombat tisztelésére (*A Sulchán áruach kivonata* 72:12.).

33 Valószínűleg arról van szó, hogy a forró vizet a kihirdetéskor be kellett engedni, vagyis a mikve vize ekkor volt a legmelegebb. Aki később érkezett, annak már langyosabb volt a vize, de nem lehetett senkire várni vagy újra melegíteni valakinek a kedvéért.

34 Talán ez arra utal, hogy teljesen lecserélték a mikve vizét vagy félig. Az üst valószínűleg arra vonatkozik, ha valaki plusz meleg vizet rendel, a fürdés pedig nem mikvében való merülést, hanem tisztálkodást takar.

35 Az eredetiben: *licht* (ליכט). Komoróczy fordításban: „fényt”. „Ünnepen nem szabad fényt (tüzet) gyújtani, de

Zsidó utca Kismartonban (Burgenland)

egyik égő gyertyáról a másikra a lángot átvinni szabad. A szabályzat e pontja azonban tiltja, hogy a zsinagógában égő gyertyáról lángot vigyenek a fürdőbe” (Komoróczy, 136. lábjegyzet).

Miért tiltaná a szabályzat, ha a háláchá megengedi? Valójában valószínűleg arról van szó, hogy ne a zsinagóga rovására vigyenek gyertyát a fürdőbe, hanem saját költségükön szerezzék be. Bár a német nyelv különbséget tesz a *kerze* (gyertya) és a *licht* (fény) között (lásd pl. *Minháge Vármájzá* 2. kötet 144. oldal és a 6. lábjegyzet), de a jiddisben a gyertya is *licht*, és itt mindenképpen a gyertyára utal még akkor is, ha szó szerint a fény van említve.

36 Az eredetiben mozaikszó formában: *ál háchátum* (ע"ה ח"ה = על החתום). Az eredeti mozaikszót Komoróczy tévesen úgy fejtette meg (a 139. lábjegyzetben), hogy *édim háchátumim*, ezért úgy fordította, hogy „az aláíró tanúk”, azonban az eredeti dokumentumon csak hét aláíró van, tanúk nélkül.

Szombati oltás járvány idején

A járvány miatt hosszabb időn keresztül voltunk bezárkózva, de végre, hála Istennek, eljött a reménysugár az oltás formájában. Izrael Állam volt az első, ahol nagyon komolyan vették a lehetőséget és nagyarányú kampányoltásba fogtak, hogy az egész felnőtt társadalom minél előbb immunizálva legyen. Ennek kapcsán merült föl a kérdés, hogy szombaton is lehet-e folytatni az oltási programot. OBERLANDER BÁRUCH ÍRÁSA

AZ ÉLETMENTÉS KORLÁTAI

Az oltásokkal kapcsolatban a zsidóság álláspontja mindig is az volt, hogy azokat el lehet és el kell fogadni¹. Az elmúlt évben a koronavírus-járvány kapcsán ezt a véleményt szinte az összes rabbi megerősítette.

A háláchá azt mondja², hogy az életmentés felülírja a szombati munkatiltalmakat, valójában azonban az életmentés engedélyének is van korlátja. Jechezkél Landau (1713–1793) prágai rabbi szerint³ az életmentés csak akkor írja fölül a törvények többségét, amikor „itt és most” kell életet menteni, mert előttünk van egy halálosan beteg ember. Ha azonban csak a jövőben lesz veszély, akkor nem lehet már most szombatot szegni – vagyis nem szabad azért szombatot szegni, hogy legyen a kezünkben egy eszköz, amellyel talán holnap életet menthetünk. Ezért tiltotta meg a boncolást abban az esetben, amikor annak csak későbbi tudományos haszna lehetne⁴. Ávrám Jesájá Kárelíc (1878–1953) bnébráki rabbi ezzel szemben nem aszerint tett különbséget, hogy most van előttünk a veszély vagy sem, hanem annak mentén, hogy mennyire reális a veszély⁵. Ezt a két véleményt figyelembe véve többféle konklúzióra lehet jutni. Utóbbi vélemény alapján talán meg lehetne szegni a sábeszt a veszélyeztetett csoportok oltása kedvéért, azonban Landau rabbi véleményét figyelembe véve nehezen lehet megengedni. De azt is lehet mondani, hogy a Covid elleni oltás nem jövőbeni veszélytől véd, hanem „itt és most”, így még Landau rabbi véleménye szerint is meg lehetne szegni a sábeszt miatta.

MIT TEKINTÜNK ÉLETVESZÉLYNEK?

Hogy valami életveszélynek számít-e, arra az embereknek az adott helyzetre adott reakciójából is következtethetünk⁶. Erre hivatkozott David Lau izraeli országos askenáz főrabbi és Slomó Ámár Jeruzsálem szefárd főrabija (aki korábban az országos szefárd főrabbi pozícióját is betöltötte), amikor úgy döntöttek: mivel az oltás nem napi 24 órában zajlik, hanem csak munkaidőben (rendes vagy meghosszabbított), hogy maga az orvostársadalom sem tartja az oltást olyan sürgős dolognak, amiben minden perc és minden óra számít. Ha pedig ez így van, akkor meg lehet várni a vasárnapot az oltással. Erre válaszul Yuli Edelstein egészségügy-miniszter, aki a kormányzó Likud párt tagja és kipát hordó, szombattartó zsidó, 2020. december 24-én bejelentette, hogy az oltási kampányt 24 órára fogják bővíteni⁷. Ez azonban, tudomásom szerint, nem történt meg a gyakorlatban.

Más rabbik ezt az érvelést megcáfolták azzal, hogy ez csak akkor lenne igaz, ha azért nem zajlana az oltás éjjel-nappal, mert nincs igazi akarat erre a kormányzat részéről. Ha azonban logisztikai akadály van a folyamatos oltásnak, akkor ez az érv nem állja meg helyét, az oltás menete nem bizonyíték arra, hogy mennyire életveszélyes a helyzet, és lehetne oltani sábeszkor is.

Valójában azonban azt látjuk, hogy senki nem áll hozzá a kérdéshez azonnali vészhelyzetként, ráadásul kérdéses, hogy egy nap halasztás vasárnapig tényleg életeteket veszélyeztetne-e, ezért helyesnek tartom Lau és Ámár rabbik döntését, misze-

rint nem lehet szombatot szegni az oltási kampány érdekében, annál is inkább, mivel az óvintézkedések betartásával (kézmosás, fertőtlenítés, távolságtartás, maszkviselés stb.) minimálisra lehet csökkenteni a fertőzés kockázatát az oltásig.

SZOMBATI OLTÁS: AKI OLT ÉS AKIT OLTANAK

Izraelben, ahol az oltópontokon dolgozók nagyobb része zsidó, akik az oltásban való részvétellel megszegnék a szombatot, komoly tétje van a kérdésnek. Külföldön azonban, ahol az egészségügyben dolgozók inkább nem zsidók, az oltással kapcsolatos tiltott munkavégzés kérdése nem merül föl, így csak a páciens oldaláról kell vizsgálni a helyzetet, hogy fölveheti-e az oltást vagy sem abban az esetben, ha nem lehet az időpontot áttenni másik napra. Lássuk, miket kell figyelembe venni a páciens oldaláról, ha az oltás kapcsán mindent nem-zsidó szakemberek végeznek el!

GYÓGYSZERSZEDÉS SZOMBATON

Az első, amit meg kell vizsgálnunk, a gyógyszereszedés szombaton.

A bölcsek megtiltották ezt, attól tartva, hogy ez ahhoz fog vezetni, hogy az ember el is készíti a gyógyszer, ami viszont már bibliai tilalomba ütközik⁸. Mivel azonban ma ez már nem igazán életszerű a kétszen kapható gyógyszerek mellett, vannak esetek, amikor ezt a tilalmat föl lehet oldani.]

Abban az esetben, amikor az ember már ágnak esett a betegségtől, vagy csak erőnek erejével tartja magát talpon, még akkor is, ha nem életveszélyes az állapota, megengedték a gyógyszerzedést és minden más, a beteg ellátásával kapcsolatos munka elvégzését nem-zsidó által, még a bibliai tilalmakat megszegését igénylő feladatokat is⁹.

Ha azonban, bár nem esett ágnak a beteg, de komolyabb fájdalomai vannak, akkor nem-zsidó elvégezhet számára rabbinikus tilalom alá eső munkákat és tehet rá gyógyszert is (pl. krémezés), de a zsidó maga gyógyszert még nem vehet be.

Ha azonban tarthatunk attól, hogy rosszabbra fog fordulni az állapota és ágnak eshet, akkor beszedheti a gyógyszert¹⁰. Ebbe a kategóriába tartozik pl. egy krónikus beteg a folyamatosan szedett gyógyszerével, mint pl. a vérnyomáscsökkentő¹¹.

Eddig a gyógyszerzedésről beszéltünk, ami csak rabbinikus tilalom alá esik. Térjünk át az injekcióra! Az izomba adott injekció, aminél kicsi az esélye annak, hogy vérezni fog, akkor sem sért bibliai tilalmat, ha mégis vérezne egy kicsit¹². Ezért, ha tartani kell attól, hogy ha nem adják be az oltást, komolyan meg fog betegedni a páciens, azt szintén meg lehet engedni¹³, még akkor is, ha jelenleg egészséges is az illető¹⁴.

Mindezek alapján meg lehet kérni a nem-zsidó orvosokat és ápolókat, hogy beoltsák az embert szombaton, mivel lehet attól tartani, hogy

életveszély lép föl, ha az ember a koronavírust elkapja.

AZ OLTÁS TECHNIKAI KÉRDÉSEI

Ugyan a fenti érveléssel engedélyezett magának az oltásnak felvétele, még sok kapcsolódó technikai kérdést meg kell vizsgálni, hiszen valahogy oda kell jutni az oltópontba, be kell mutatni a személyes iratokat, ki kell tölteni és aláírni a kérdőívet, elvinni az oltási igazolást stb.

Ezek természetesen mind megengedettek lennének közvetlen életveszély esetén. Mivel, ahogy láttuk, az oltás nem azonnali életveszélyelhárítás, ezeket nem lehet megengedni közvetlenül, hanem előre „sábeszbarát” megoldásokat kell keresni rájuk. Pl. ha olyan messze van az oltópont, ahova gyalog nem lehet eljutni, akkor keressünk szállást a közelben (pl. ismerős, airbnb) ahol sábesz előtt meg lehet szállni¹⁵. Ha a papírokat nem lehet előre bemutatni és kitölteni, csak a helyszínen, akkor egy nem-zsidó ismerőst meg lehet kérni, hogy kíséren el bennünket és töltsé ki helyettünk őket. Ha nem írhatja alá helyettünk, akkor *sinujjal*¹⁶, (pl. a másik kézzel, fordított tollal, aláírás helyett csak egy jelet tenni) kell aláírni. Itt nagyon kell vigyázni, hogy semmiképp ne írjon le az ember két betűt, mert az már bibliai tilalom alá esik¹⁷, és szombatot szegni ebben az esetben nem szabad.

Peszách előtti napon, pénteken felhívott egy ismeretlen, szombat-tartó zsidó. Mint elmondta, Budán lakik, és a saját orvosi kutatásai alapján csak egy bizonyos oltást akar megkapni, amire azon a szombaton lenne lehetősége. Mivel azt állította, hogy nincs senki nem-zsidó ismerőse, aki tudna segíteni neki, hogy az öt percre levő oltópontra elvigye a személyi igazolványát, más megoldást kellett találnunk. Végül a javas-

latomra az igazolványt beépítette az övébe, oly módon, hogy két oldalt egy-egy csipeszt tett rá, ami az öv két végén volt, így az igazolvány a derékszíj részévé vált, az tartotta össze, így ezzel elsétálhatott az oltópontra. Az illető nagyon hálás volt az ötletért, amit meg is valósított.

OLTASSUNK-E SÁBESZKOR?

Fontos megjegyezni, hogy minden eset egyedi, minden ember más és más mértékben veszélyeztetett, ezért külön-külön kell mérlegelni, figyelembe véve a járvány és az oltási program állását is. Két-három hónappal ezelőtt más volt a helyzet, nehezen lehetett oltáshoz jutni és féltő volt, ha az ember visszautasítja a felkínált lehetőséget, akkor akár hónapokat is kell megint várnia. Azonban az utóbbi napokban, úgy tűnik, hogy egyre könnyebb itthon hozzájutni oltáshoz és egyre rugalmasabbak az oltást szervezők az időpontokkal. Abban az esetben, ha az illető nem tartozik veszélyeztetett csoportba, fiatal, egészséges és vigyáz magára, maszkkal jár, távolságot tart stb., akkor szerintem jobb, ha nem teszi ki magát egy ilyen kalandnak és talán érdemes megvárni a következő lehetőséget. Ezt minden embernél egyénileg kell fölmérni.

A HIMLŐOLTÁS

Befejezésül érdemes megemlíteni, hogy ennek a problémának régi precedense van. A kérdést már tárgyalta *Elázár Fleckeles* rabbi (1754–1826) a prágai rabbinátus vezetője a himlőoltás kapcsán *Tsuva méáhává* című responsum könyvében¹⁸. 1805-ben azt a véleményt adta válaszul, hogy „ha az oltóorvos csak szombaton jön a városba, és nem lehet megkérni, hogy maradjon még egy napot, akkor még sábeszkor is szabad elvinni a gyerekeket oltásra, mert nem lehet tudni, mikor jön legközelebb az orvos és lesz-e oltóanyag”.

¹ lásd még *Egység* folyóirat 112. szám 18–20. oldal; ² *Sulchán áruoh*, *Jore déá* 157:1.; ³ *Nodá bíjhudá* responsum, *Timjáná*, 210. fejezet; ⁴ lásd még *Pitché tsuva*, JD 363:5. végén; ⁵ *Cházon is*, *Ohálot* 22:32.; ⁶ lásd *A rabbi válaszol* 1. kötet 26. oldal; ⁷ <https://www.kikar.co.il/381747.html>; ⁸ *SÁ RSZ* 328:1. Lásd még *Cházon Ovádjá (Sábát)* 3. kötet 359–360. oldal; ⁹ *SÁ RSZ* uo. 19.; ¹⁰ *Smirat sábat köhílhátá* 1. kötet 34:16.; ¹¹ uo. 17.; ¹² *SÁ RSZ* 337:1., lásd még a lent említett *Tsuva méáhává* responsum végét; ¹³ *Sévet háLévi* responsum 8. kötet 79:1.; lásd még *SÁ RSZ* 328:32.; ¹⁴ *Smirat sábat* uo. 32:62., 13.; ¹⁵ lásd *A rabbi válaszol* 1. kötet 84–85. oldal; ¹⁶ *SÁ RSZ* 32:7.; ¹⁷ uo. 340:4.; ¹⁸ 1. kötet 135. fejezet

A zsidó „leány-konfirmáció” ÉS SÁVUOT

AZ ELFELEJTETT ÜNNEPTŐL A TÓRAADÁSRA IDŐZÍTETT LEÁNYAVATÁSIG

A Judapest anno rovata a neológiában elterjedt szertartás fejlődését idézi fel, melynek célja a zsidó leánykák hitben való megerősítése volt, egyfajta közös bát micva ünnepség keretében, melyet kezdetben keresztény terminológiával élve konfirmációnak neveztek. A leányünnep felidézésének külön apropóját adja, hogy jellemzően Sávutkor, de legalábbis tavasszal tartották.

CSEH VIKTOR ÍRÁSA

A KIFELEJTETT SÁVUOT

Még mielőtt az leányünnepségre térnénk rá, kultúrtörténeti érdekességként közöljük az *Egyenlőség* egy 1889-ben napvilágot látott érdekes publicisztikáját. Az asszimilációpárti zsidók hetilapjának szerkesztőségében több szülő is jelezte, hogy gyermekeiknek az egyébként is a minimumra redukált, az ünnepek megtartásához szükséges engedményeket is vonakodtak megadni a középiskolai igazgatók Sávutot ünnepén.

A vonakodás oka egészen egyszerű volt: az igazgatóknak nem volt tudomásuk a tóraadás ünnepéről, ugyanis az nem szerepelt abban az 1877-es miniszteri rendeletben, melyet minden középiskolai igazgató megkapott. A rendelet szövege így hangzott:

„Izraelita ünnepek alatt értendők: a) rosch-haschonó, újév 2 napja – b) jom hakipurim, engesztelődés 1 napja – c) szucot, sátoros ünnep 1. 2. 8. napjának fele-fele – d) peschach, húsvét 1. 2. 7. 8. napjának fele-fele. Ezen összesen 6 egyfél napon joga van az izraelita tanulónak nem írni és nem rajzolni, ha szülei erre vonatkozó óhajtásukat írásban bejelentették az igazgatónak.”¹

Na tehát hiába is kérte a jámbor izraelita szülő az igazgatót, hogy gyermekét mentse fel az írás és rajzolás alól, a precíz igazgató végig-

húzta az ujját a zsidó ünnepek listáján, ahol bizony nem szerepelt Sávutot, hát természetes dolog, hogy vonakodott megadni az engedélyt... Másfelől viszont felmerül a kérdés, hogy 1877-ben a kultuszminiszter kitől és miképpen tájékozódott az ünnepekről, továbbá, hogy ez a több szempontból is hibás lista (hiszen Szukkotnak a 9. napja is ünnepnap, de még ha Smini Áceretet külön is kezeljük Szukkottól, Szimchát Tóra így is, úgy is hiányzik) mégis hogyan lehet, hogy 12 évig úgy volt használatban, hogy előtte ez különösebben senkinek sem okozott gondot?

Az eset ma már megmosolyogtató, azonban akkor számos zsidó családnak okozott komoly fejfájást a szombati és ünnepnap írás. A zsidó felekezeti gyakorlatilag választás elé helyezték: ha középiskolába megy, akkor vállalja, hogy megszege a vallási törvényeket, ha viszont ezt megtagadja, akkor kicsapják az iskolából. Szabolcsi Miksa (1857–1915) újságíró, a korszak egyik fő neológ véleményformálója szerint a keresztény elit ilyen formán akarta minél távolabb tartani a haladó zsidókat az intellektuális pályától,² s ezáltal az ország vezetésétől, hiszen az orthodox és más vallásos zsidóknál fel sem merült, hogy „kompromisszumot” hozzon a Tórával szemben.

Hát ilyen is volt az 1867-es emancipációs törvény és az 1895-ös recepció törvény közötti időszak. De térjünk inkább át a vallástörténetre.

A BIZALMATLANUL FOGADOTT „ZSIDÓ LEÁNY-KONFIRMÁCIÓ”

„[...] már ki is van tűzve az ünnepély napja és a pesti [neológ – szerk.] izr. hitközség története maholnap gazdagabb lesz egy zsidó konfirmáció – kísérletével”³ – kezdte főoldali cikkét 1888 tavaszán az *Egyenlőség* újságírója, aki távolságtartást és elővigyázatosságot sugall olvasóinak. A neológ hitközség által engedélyezett, egyébként magánkezdeményezés a keresztény konfirmáció intézményét igyekezett implementálni zsinagógái környezetbe, célja pedig az volt, hogy az iskolától elváló zsidó leányok egy zsinagógai ünnepélyen nyerjenek megerősítést hitükben és nyilvánítsák ki a felekezethez való hűségüket.

Nem véletlen, hogy egy ilyen ünnepély életre hívása nem az orthodox (habár az orthodoxián belül is időről időre felmerülő téma volt a leánynevelés mikéntje), hanem a neológ hitközségben jelent meg, ahol egyre szélesebb körben volt tapasztalható a fiatalabb generációk vallást hanyagoló életmódja, mely a későbbiekben egyre gyakrabban vezetett a kitérésekhez. Az ok tehát

A szolnoki nagyzsinagóga Sávutra díszítve
(Forrás: MILEV)

adott és ismert volt, azonban még a neológián belül is furcsállották ezt a külsőségekben gazdag, azonban a valódi célt el nem érő intézményt. Az újságíró maga is megjegyzi, hogy a hittanoktatás módján kellene változtatni, mert egy ünnepség nem fog senkit sem a vallásához kötni, ahogy írta:

„Nyilvános vizsgának is akarják a konfirmációt elnevezni; de eltekintve attól, hogy ezen elnevezés már azon okból sem felel meg, mert a vizsgálat nem kötelező, a feleletek, melyek ily ünnepélyes alkalommal a növendékek részéről az egyes hitani kérdésekre adatnak, csakis betanult szerep gyanánt jöhetnek számba; lényegesen különböznek azok ama szabadon előadott feleletektől, melyeket egy nem a közönség kielégítésére és gyönyörködtetésére inscenált, hanem a tanítás szellemét és irányát föltüntetni törekvő vizsgán a növendéktől nyerünk.

Nem arról tesznek majd tanúságot, amit tudnak és éreznek, hanem arról amit betanultak; meg nem értett, csak a szóhoz kötött, de a lélekben nem gyökerező tételekből állnak a feleletek.”⁴

„FRIVOL JÁTÉK”

1888. június 2-án, szombat délután volt a pesti neológia első zsidó konfirmációja a Síp utcai fiúiskola dísztermében és imaházában: „A pesti izr. Hitközség előljárósága – erről meg vagyunk győződve – nem tudta, milyen frivol játékot akarnak űzni a zsidó hittel és szokásokkal, midőn konfirmáció kísérletére az engedelmet megadta.”⁵ Az *Egyenlőséget* az háborította legjobban fel, hogy „komédiához használták fel a Tóra szentségét”, ugyanis a konfirmációt szervező tanár nyilvánosan, Tóra-tekercsből felolvasott Mózes II., III. és V. könyvéből, – „csak amerikai reform hitközségektől telhet ki annyi vakmerőség a zsidó vallás iránt” – kommentálták a rövid beszámolót, melyet egy újabb főoldali cikk követett a következő számban.

Hogyan is történt ez a délután? 68, ünneplőbe öltöztetett, kezeik-

ben könyvecskét szorongató 12–15 éves leány várta a közönséget a Síp utcában. A könyvecske tartalmazta a részletes programot és a kérdés-feleleteket is. A leánykák egyszerre pattantak fel, mikor az ajtóban megjelent tanáruk dr. Bak Izrael (1840–1894) rabbi, akit „Boruch habó”-val köszöntettek, mely éneküket fisharmonium kísért – erre állítólag Wahrmann Mór (1832–1892) országgyűlési képviselő, a hitközség elnöke tréfásan megjegyezte egy mellette ülőnek, hogy „Dr. Bak, úgy látszik, saját magát akarja ünnepélyesen megkonfirmálni.”⁶

Bak Izraelről készült festmény (Forrás: MILEV)

A leányok ezt követően a 145. zsoltárt énekelték, melyet a cikk írója szerint hébertudás nem lévén latin betűs átíratból olvastak, de ezt végül is kompenzálta a szép ének. Bak rabbi ezután kivette a frigyszekrényből a Tórát és három szakaszt olvasott fel, először a Tízparancsolatot, majd a *Ködösimből* egy részletet, végül pedig a „Smá” és a „v’ohavtó” szakaszokat, melyek után egyenként egy-egy leány felolvasta a szakaszok magyar fordítását. Utána újból ének, majd Bak egyórás beszéde, végül a várva-várt „vizsga”, ami hat kérdésből és feleletből állt, melyet a lányok közösen olvastak fel a könyvecskéikből – „Azokban meg volt mondva, mit hisznek és milyen vallásos zsidó leányok ők már most.”⁷

SÁVUOT ÉS A „LEÁNY-KONFIRMÁCIÓ”

Na de valójában mi köze is van a leány-konfirmációnak, vagy ahogy a későbbiekben egyre gyakrabban, a keresztény terminológiát kerülve, inkább „fogadalmi ünnepségnek” nevezett eseménynek Sávuochoz? 1888-ban még nem látszott tisztán, sőt a következő bő évtizedben nem is hallani hasonló próbálkozásról. A kísérlet lassanként átment egy intézményesített bát micva ünnepségbe, hogy a leányoknak is legyen valamiféle külsőségekben is megnyilvánuló köszöntésük, a bár micva fiúk tóraolvasási ünnepségéhez hasonlóan. S miután a lányok nem olvasnak Tórát, de a vallásunk alapját képező szent tekercshez mégis kötni szerették volna a bát micva ünnepségeket is, logikusnak tűnt, hogy Sávuohtkor, a tóraadás napján tartsák meg ezeket.

Azokban ez a leányünnepség nem merülhetett ki a köszöntésben, hanem nevelő szándékúnak is kellett lennie, bár továbbra sem gondolhatta azt senki, hogy egy cifra ünnepség elegendő lesz a zsidó leányok vallásra való nevelésben, de legalább abban reménykedtek, hogy a zsinagógai kép kitörölhetetlen marad emlékezetükből és talán elegendő visszatartó erőt fog biztosítani a fiatal felnőtt életükben, amikor saját családot alapítanak.⁸ Az emlékkép mellett próbáltak arra is koncentrálni, hogy az ünnepség előtt körülbelül egyéves, tartalmas felkészüléssel mélyítsék a tudásukat.

A pesti neológ hitközség kultuszügyi osztálya 1904. április 21-én döntött arról, hogy támogatja a leányok fogadalmi ünnepségét és azt átterjeszti a rabbisághoz. Ekkor már Szabolcsi is üdvözölte az új intézményt, melyben leírta annak célját és szükséges formáját is:

„A fogadalmi ünnep lényege az, hogy a leányok abban az esztendőben, melyben az iskolát elhagyják, egy előre megállapított napon hozzátartozóikkal együtt templomban jelennek meg, ahol zsoltárok elrecitálása után a rabbi beszédet intéz a

leányokhoz, melyben kifejti, mennyire kötelessége minden zsidó embernek, hogy ősei hitéhez rendíthetetlenül ragaszkodják [...] Bajban és örömben hitünk legyen velünk, mely felemel, nemesít, boldoggá tesz. Örködjünk fölötté mindnyájan. Legyenek őrei különösen Izrael leányai, a Mirjamon, Debóráhk, Hannák, Huldák és Juditok utódai. Izrael házának a nő ad tartalmat, ő maga a ház. [...]

Ilyen tartalmú beszéd után a leányok elmondják Izrael hitvallását az Egyistenről és a felebaráti szeretetről, (melyre hittanár vezetése mellett eleve készültek) mire karban ünnepélyes, szent fogadalmat tesznek, hogy utolsó leheletükig az Egyetlenegy Istent fogják vallani, Tőle el nem tántorodnak soha, soha.

Lehetetlen, hogy ilyen ünnepélynek, ha komoly és különösen a poszt és a komédiát kerülő embereket bíznak meg végrehajtásával, kiknek különösen arra kell ügyelniük, hogy a leányok lehetőleg egyszerű ruhában jelenjenek meg Isten házában és hogy az ünnepély komoly és föladathoz méltó lefolyású legyen, [...]”⁹

AZ ELSŐ SÁVUOTI FOGADALMI ÜNNEP

Bár a pesti kultuszszelöljárók már 1904-ben elhatározták magukat az ünnep bevezetése mellett, az első ünnepségre még két évet várni kellett, ráadásul nem is Pesten, hanem Budán valósult meg, a régi, Öntőház utcai zsinagógában, ahol 1906. május 30-án, Sávuoat első napján tíz leányzó tett fogadalmat, hogy örökké hű marad ősei hitéhez. Az illatos növényekkel feldíszített zsinagóga

Kiss Arnold rabbi családjá körében (Forrás: MILEV)

ZSIDÓ LEÁNYOK SEVUÓSZI ÜNNEPÉRE

Dr. Winkler Ernőné Munkácsi Noémi (1903–1966), a nagykanizsai rabbi felesége még egy verset is költött 1938-ban egy sávuoati leányavatás alkalmára:

*Isten, kihez az imádság lépcsőjén
Gyermeki, halk szavunk könyörögve száll,
Szentséges lakodnak égi magasából,
Irgalmad óráján tekints le immár!*

*Itt állunk Előtted. Mögöttünk még alig
Gyermeki játéknak néhány boldog perce.
Könnyek imádsága volt a bölcsődalunk,
Gondok barázdái életünkön szerte.*

*Mint tavasz-virágot az Isten házába,
Úgy hozunk – lásd, íme – lelkünket Feléd.
Oh áldd meg az utat, amelyre most lépünk,
Ifjúságunk, áldd meg, éltünk reggelét.*

*Benne való hitünk, szent nagy akarásunk,
Harcunk a holnapért áldd meg, oh Uram,
Ki segítőnk voltál hajnalderengésben,
Ne hagyj el, az alkony hogyha ránk suhan.*

*Mindennapra való kenyerünket add meg,
Melyért annyit fárad atyánk és anyánk.
Robotos nap-éjjel hősi küzdelmüknek
Jutalmát engedd, hogy bennünk láthassák.*

*Légy velünk oh Urunk, jó és rossz napokban,
Gyűlölet, ha lángol izzón ellenünk,
Hogy hívek maradjunk kísértés perceben
És áldjuk Neved, bár sújtva szenvedünk.*

*Hogy hívek maradjunk és a zsidó úton
Járhassunk majd mi is, mint régi ósanyák,
Egykor otthonunkban lobbanjanak lángok,
Faj, mert sötétek még messzi éjszakák.*

*Legyen osztályrészünk Tőled való béke,
Kísérje léptünket, jövőnk, ha megyünk.
Írd be mi sorsunkat az élet könyvébe,
Hinni a jövőben, Té segíts nekünk!*

*Áldd meg magyar hazánk. A megértés fényét
Hintsed el, oh végre völgyön, túl hegyen.
Könyörgő fohászuk jöjjön el oh Hozzád.
Hallgass meg Istenünk: ámen, ámen úgy legyen!¹⁵*

karzata végre roskadásig megtelt nőkkel, büszke anyákkal, nagymamákkal, nénikékkel, nővérekkel és húgokkal. A lányok imája után dr. Kiss Arnold (szül.: Klein Adolf, 1869–1940) budai főrabbi dróséja következett, a lányok „kikérdezésével”, akik ezután díszoklevelet is kaptak. A beszámoló az eseményhez annyi építő kritikát fűzött, hogy esetleg mellőzni lenne érdemes a lányok egyenkénti szerepeltetését, mert az irigységre adhat okot.¹⁰

A LEÁNYÜNNEPSÉG LASSÚ VIDÉKI ELTERJEDÉSE

A fogadalmi ünnep mellett állást foglalók elsősorban azzal érveltek, hogy a hitoktatással ellentétben az ünnepségre való egyéves felkészülés egy sokkal személyesebb, szorosabb kapcsolatot alakít ki a lányokban a zsidó vallással szemben. A pozitív hatásoktól függetlenül csak igen lassan terjedt el a vidéki neológ hitközségekben. 1907-ben két nappal Sávuot előtt dr. Horovitz József (1880–1952) Karánsebes (Caransebeș, Románia) új rabbija vezette be hitközségében az ünnepséget.¹¹ 1909 Sávuot ünnepén az orosházi hitközség rabbija, dr. Büchler Márton (1865–1939) avatott fel tíz leányt, ugyanekkor Nagyatádon is 15 leány mondott fogadalmi beszédet, melyet dr. Borsodi József (szül.: Klein, 1878–1943) rabbi üdvözölt.¹²

AZ ELSŐ DOHÁNY UTCAI „LEÁNY-KONFIRMÁCIÓ”

1910. május 14-én, a *Párását Emor* szombatján délelőtt fél 11-kor tartották Pest első fogadalmi ünnepélyét a Dohány utcai zsinagógában, összesen 186 lánynak, a Dohány utcai, a gróf Károlyi utcai, a Váci körüti és a Verő Adél-féle polgári leányiskola növendékeinek. Az eseményen dr. Fischer Gyula (1861–1944) rabbi

mondott beszédet, az egyik leányzó pedig a következő hitvallást szavaltta magyarul:

„Hiszem az egy Istent, ki a világnak bölcs teremtetője, fenntartója, kormányzója és szeretetteljes gondviselője, ki egyedül imádatos; hiszem, hogy ő a világ kegyelmes bírója, ki bűneinket és erényeinket igazságban ítéli meg; vallom és követem az ő üdvösség teljes tanát; imádságban, Isten-szolgálatban, emberszeretben és hazaszeretben, törvénytiszteletben és erkölcsiségben szolgálom őt egész életemmel. Benne keresem az áldást az életben, a vigasztalást a sors megpróbáltatásai között az üdvösséget az öröklétben; szent nevének hódolva teljesítem kötelességeimet becsületben; mindenkor megőrzöm lelkem tisztaságát eltelve szeretettel az örök és végtelen Isten iránt; szent-igaz tanához utolsó leheletemig híven ragaszkodom itt a földön és utolsó órámban is szívemben fog élni Izraelnek magasztos hitvallása: »Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy!« Dicsérettessék az Ő fönséges uralkodó szent neve mindörökig! Amen.”¹³

LEÁNY-KONFIRMÁCIÓBÓL FOGADALMI ÜNNEPSÉG, MAJD LEÁNYAVATÁS, VÉGÜL BÁT MICVA

A 20. századfordulós neológ zsidó sajtó – és a hitközség is – eleinte konfirmációnak, majd a későbbiekben főleg fogadalmi ünnepségnek nevezte ezt a leányokról és leányoknak szóló kvázi bát micvá programot, mely hosszú évtizedekig, a vészkorszak után is megmaradt a neológia hagyományaiban. Az Új Élet tavaszi felhívásai között még a '90-es években is szerepelt, hogy a 12 éves korukat betöltött lányok jelentkezését várják a hitközségükön, akiknek jellemzően Sávuot első

Kaposvári leányavató 1960-ban (Forrás: MILEV)

estéjén tartottak közös leányavatási ünnepséget. Az orthodoxiában nem volt ehhez hasonló közös ünnepség, de manapság már irányzattól függetlenül szokás a lányoknak a 12 éves korukat betöltött időben valamiféle zsinagógai ünnepséget szervezni, melyet ma már mindenki bát micvának hív.

A holokauszt utáni időszakból, a MILEV gyűjteményében található egy különleges kép, talán az egyetlen ismert, ilyen témájú fotó a kaposvári zsinagógából, mely az 1960-as leányavató ünnepséget örökíti meg, amihez ráadásul megvan az akkori *Új Élet* szerkesztőségébe beküldött beszámoló is:

„Június 17-én, a péntek esti Istenisztelet keretében – a felszabadulás után először – volt leányavatás a kaposvári hitközségben. A virágdíszes zsúfolásig megtelt templomban ünnepélyes keretek között dr. Singer Ödön kerületi főrabbi tizenhárom kislányt avatott fel. Az ünnepség végén Fischer Pál, a hitközség vezetője meghatódott szavakkal üdvözölte a kisleányokat és osztotta szét közöttük az ajándékokat. Felder Frigyes kaposvári kántor belső érzéssel átítatott zoltárénekei az ünnepélyes hangulatot méltóan kísérték.”¹⁴

¹ „A kifelejtt s'vuosz.”, *Egyenlőség*, 1889. 8. évf. 22. szám, 4. old.; ² „Az ok.”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 2. szám, 1–2. old.; ³ Somér, „A konfirmáció.”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 18. szám, 1–2. old.; ⁴ Uo.; ⁵ „Zsidó konfirmáció.”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 22. szám, 7. old.; ⁶ Mardochai Hajehudi., „Kárbavesztett kísérlet.”, *Egyenlőség*, 1888. 7. évf. 23. szám, 1–4. old.; ⁷ Uo.; ⁸ Vö. Szabolcsi Miksa, „Metrugeman. Fogadalmi ünnep.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 28. szám, 3–4. old.; ⁹ „Hírek – Mardochai Hajehudi, Új intézmény.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 17. szám, 9–10. old.; ¹⁰ „Hírek – A zsidó leányok fogadalmi ünnepének...”., *Egyenlőség*, 1906. 25. évf. 23. szám, 11. old.; ¹¹ „Hírek – Leányok fogadalmi ünnepe.”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 20. szám, 13. old.; ¹² „Hírek – Leányok fogadalmi ünnepe.”, *Egyenlőség*, 1909. 28. évf. 22. szám, 12. old.; ¹³ „Hírek – Az első leánykonfirmáció.”, *Egyenlőség*, 1910. 29. évf. 21. szám, 10–11. old.; ¹⁴ „Hírek – Leányavatás”, *Új Élet*, 1960. 16. évf. 14. szám, 6. old.; ¹⁵ Munkácsi Noémi, „Zsidó leányok seuvoszi ünnepére”, *Egyenlőség*, 1938. 58. évf. 22–23. szám, 15. old.

LÁG BÁOMER 5781

Idén a Lág Báomer másként telt, mint máskor. A nagy tábortüzek helyett kis létszámú grillezések és az ún. drive-thru barbecue voltak a népszerű programok. Ezekből adunk egy kis képes ízelítőt a CTeen-től az Óbudai és az újbudai zsinagógán keresztül a szentendrei hitközségig.

Mire elég egy százalék?

Támogassa munkánkat adója 1+1%-ával!

ADÓJA CIVIL 1%-ÁVAL
A CHÁBÁD LUBAVICS ALAPÍTVÁNYT
(ADÓSZÁM: 19663038-1-42)

ADÓJA EGYHÁZI 1%-ÁVAL
AZ EMIH-ET
(TECHNIKAI SZÁM: 1287)

Közeledik a személyi jövedelemadó bevallásának határideje, ami minden évben felveti a kérdést: hova adjuk adónk 1+1%-át?

Fontos hangsúlyozni, hogy minden adófizető magánszemély rendelkezhet adójának kétszer egy százalékaról. Az 1+1% felajánlása nem kerül semmibe az adózónak, viszont nagy (erkölcsi és anyagi) támogatást jelent az azt megkapó szervezeteknek. Ráadásul így az adóforintjainak egy része pontosan azt a célt fogja szolgálni, amire ön azt szánja.

Munkánkat egyházi és szervezeti 1% felajánlásával is támogathatja, hiszen az *Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség* és a *Chábád Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány* egyaránt fogadhatja a felajánlásokat. És hogy mi lesz ezekből? Az alábbiakban röviden bemutatjuk 2020-as évünk eredményeit – amiket a Covid-járvány árnyékában értünk el.

- Új zsinagógát nyitottunk Újbudán, és 2500 négyzetméterrel bővítettük a ZSILIP-et Újlipótvárosban.
- Eseményeinkről 5845 perc online közvetítést adtunk.
- Rabbijaink összesen 1156 óra online tanítást tartottak.
- Bölcsődénk, óvodánk, valamint általános- és középiskolánk mind a digitális, mind a jelenléti oktatásban sikerrel helyt állt.
- Családok ezreinek segítettünk, hogy meg tudják tartani az ünnepeket az izolációban is.
- Nyomatott és internetes újságjainkkal, különleges kiadványainkkal továbbra is folyamatosan, mindenki számára elérhetővé tettük a zsidó világ híreit.
- Csengelei vágóhidunk megmentette az európai kóser baromfiellátást.
- Weiss Manfréd Népkonyhánk két helyszínén naponta 1800 adag meleg ételt osztottunk ki, amire nagy szükség is van, hiszen idén 40%-kal nőtt az ellátást igénybe vevők száma.
- CEDEK Nevelőszülői Hálózatunk keretében 20 nevelőszülő 50 gyermekről gondoskodik.
- Magyarország mellett további kilenc országban indítottuk el antiszemizmus monitoring szolgáltatásunkat.
- A Milton Friedman Egyetemre jelentkezők száma megduplázódott, és indul az Ashkenazium, zsidó tudományok mesterszakunk. Elkészültek a kiviteli tervek, júliusban indul a nagyszabású zsidó színház beruházásunk.

Adója 1+1%-áról nyilatkozhat papíralapon vagy megteheti elektronikusan, ha ellátogat a gov.nav.hu internetes portálra.

Köszönjük, hogy adója 1+1%-ának felajánlásával ön is részesévé válik jövő évi sikereinknek!

Bővebb információ: www.zsidoegyszazalek.hu

MEZUZÁT

MINDEN- KINEK!

A héber szó egyszerűen ajtófélfát jelent, mert a mózesi törvény már ősi időben elrendelte: „írjátok azokat házad és kapuid ajtófélfáira!” Éppen ezért a dobozban található kis pergamenlapon (héberül *kláf*) a legfőbb zsidó imádság, a Halljad, Izrael! első két szakaszát találjuk, kézzel írt, kalligrafikus héber betűkkel. A mezuzát csak képzett szófer, tóramásoló szakember írhatja, és időről időre ellenőrizni kell a kórságát, vagyis azt, hogy nem sérült-e meg, nem mosódtak-e el rajta a betűk stb.

A héber mezuzah szó mozgót, forgót jelent, noha az ajtófélfá manapság teljesen mozdulatlan. Csak-hogy az ókorban ez fordítva volt: a merev ajtó egy rúdra volt erősítve, ez volt az ajtófélfá, amely a földbe és a mennyezetbe mélyesztve körben járt, magával hajtva az ajtószárnyat. A dobozt (héberül *bájit*) mindig a bejárat jobb oldalára, karnyújtásnyi, vagy másképp szemmagasságban szokás elhelyezni. Általában alul és felül egy-egy szöggel erősítik a falba, de lehet ragasztani is. Ilyenkor a családfő áldást mond, a vallásos zsidók ezt nevezik házszentelésnek.

Manapság többnyire csak a bejárat fölött látunk mezuzát, holott a hagyomány előírja, hogy minden olyan helyiség ajtajára kell tenni, ahol étkezni vagy aludni szoktak. (Ezért a zsinagógák ajtaján általában ne keressünk mezuzát!) A mezuzah jelentősége, hogy – a ház védelmén túl – az egyiptomi csodás

An advertisement for the European Mezuzah Campaign. It features a white door with a blue mezuzah hanging on it. The text on the door reads: "EUROPEAN MEZUZAH CAMPAIGN" and "MINDEN 18 ÉS 39 ÉV KÖZÖTTI EURÓPAI ZSIDÓ, AKINEK NINC S OTTHONÁBAN MEZUZA, TŐLÜNK KAPHAT EGYET INGYEN!". Below the door, there is a pink banner with the text: "KÜLD D EL EMAIL EN: NEVED, SZÜLETÉSI ÉV ED ÉS LAKCÍMED AZ INFO@ECJS.ME CÍMRE". At the top, there are logos for JEPY EU, MEMUT, and EJS. The background is a blue sky with a white door. At the bottom, there are logos for Meromin and eja, and the text: "Ezt a projektet a lubavicsi Rebbe kezdeményezte".

JEPY EU MEMUT EJS

JÓ SZERENCSE... MÁR AZ AJTÓDBAN

EUROPEAN
MEZUZAH
CAMPAIGN

MINDEN 18 ÉS 39 ÉV KÖZÖTTI EURÓPAI ZSIDÓ,
AKINEK NINC S OTTHONÁBAN MEZUZA,
TŐLÜNK KAPHAT EGYET INGYEN!

KÜLD D EL EMAIL EN: NEVED, SZÜLETÉSI ÉV ED
ÉS LAKCÍMED AZ INFO@ECJS.ME CÍMRE

Aki mindennek megvalósítását lehetővé tette:

Meromin eja

Ezt a projektet a lubavicsi Rebbe kezdeményezte

szabadulásra és a tizedik csapástól való megmenekülés bibliai történetére emlékeztet: amikor bárányvérrel jelölték meg az ajtófélfát, hogy a halál angyala elkerülje házaikat.

A kis pergamentekercs (*kláf*) belső oldalán az imát, külsején a *Sádáj* feliratot találjuk, valamint egy avgad rendszerű titkosírást: kuzu bemukhszáz kuzu. Ennek jelentése: *Adonáj Elokénu Adonáj*, vagyis az Örökkévaló, a mi Istenünk örökkévaló! A titkosításra azért volt szükség, mert nem egyértelmű a hagyományból, hogy rá kell-e írni Isten nevét a pergamenlap túloldalára. Az viszont szigorú előírás, hogy a *Sádáj* szó pontosan a Halljad Izrael! második szakasza első szavának (*Vehajá*) túlsó felére esék. E szó betűi ugyanis a négybetűs istennév (JHVH = Örökkévaló) betűinek felelnek meg.

Mózes ötödik könyvében (6:9.; 11:20.) olvassuk a mezuzá parancsát: „És írd őket házad ajtófélfáira és kapuidra!” A Tóra azt is leírja, miért: ezt a parancsot azért kell betartani, „hogy hosszú ideig éljete, ti és gyermekeitek...”. Ezért tartja úgy a hagyomány, hogy a mezuzá az ajtófélfán

olyan, mint egy ór, aki semmiféle rosszat nem enged be a helyiségbe.

Gyakran megtörtént, hogy az emberek áldást kértek a Rebbétől, és ő azt válaszolta: nézzék meg, van-e minden ajtófélfán mezuzá és kóserrek-e. A Rebbe ezt így magyarázta: a Tóra szerint a mezuzá ór, ha pedig az órral baj van, akkor nincs, aki visszatartsa a rosszat, a betegséget. Gyakorta kiderült, hogy vagy hiányzott egy-egy „ajtónálló” vagy megsérült a tokban található tekercs. A Rebbe a mezuzá tórai parancsolatát a va-

szé, hogy minden résztvevő ingyen mezuzát kap az ajtófélfájára. Ez adta az ötletet a programban oktatóként részt vevő *Stell Izsák* újbudai rabbinak, hogy kezdeményezze: az EMIH csatlakozzon a kampányhoz és annyi zsidó embernek juttassanak el mezuzát, ahányan csak kérik. Így lett a lubavicsi Rebbe által évtizedekkel ezelőtt kezdeményezett program magyarországi koordinátora *Stell Izsák* rabbi, aki kérdésünkre elmondta, hogy jelenleg is dolgoznak a kampány technikai megvaló-

MEZUZA A BÖRTÖNBEN

A következő történetet a Lubavicsi Rebbe mesélte apósáról, Jozsef Jicchák Schneersonról, az előző rebbéről:

Amikor a hatodik rebbét bebörtönözték, az első kihallgatáson megkérdezték tőle, hogy vajon tudatában van-e annak, hogy hol van. „Természetesen” – felelte a rebbe. – „Látom, hogy egy mezuzá nélküli helyiségben vagyok. Vannak olyan helyek, melyekre nem kell mezuzát tennünk, ilyen például az istálló vagy a mellékhelyiség.”

Első ránézésre nehezen érthető, hogy a rebbe miért éppen azzal határozta meg a helyet, ahol volt, hogy az mentesül a mezuzá parancsa alól. Nem lett volna kézenfekvőbb, ha például azt mondja, hogy látja, hogy olyan helyen van, ahol jelen van az Isteni Gondviselés? A kihallgatás előtt és után is azt mondta, hogy az egész föld telve van Isten dicsőségével. Miért nem használta ebben az esetben is hasonló, pozitív kifejezést? A rebbe később számos alkalommal elmondta, hogy azt akarta megmutatni a bírónak, hogy szilárd és magabiztos maradt, és úgy tett, mintha ők nem is léteznének.

Mondhatjuk azt is, hogy a rebbe még a börtönben is vágyott a mezuzá által nyújtott védelemre, ám mivel képtelenség volt a normális úton végrehajtani a micvát, kerülőúton teljesítette azt, ahogy a helyzet megengedte. Megemlítette magát a mezuzát, szólt a törvényeiről és azt remélte, hogy ezek által a mezuzá védő hatásából is jut neki valami. Bölcsseink azt mondják (*Menáchet* 110a:1.), hogy aki az áldozatok törvényeivel foglalkozik, az olyan, mint aki valóban bemutatja az áldozatokat. Ennek alapján a rebbe, aki a mezuzá törvényeivel foglalkozott, olyan, mint aki meg is tartotta a mezuzá parancsát. Emellett azzal, hogy kiemelte, hogy a ház mentesül a mezuzá kötelezettsége alól, nemcsak a törvényről, hanem magáról a micváról is beszélt, ami jelen esetben csak negatív módon írható le.

lóságba ültette át azzal, hogy meghirdette mezuzá-kampányát, ezzel segítette az embereknek teljesíteni ezt a fontos micvát.

Az EJA (European Jewish Association) 2021-ben Magyarországon több helyszínen (így például Budapesten és Debrecenben) ösztöndíjas tanulásokat szervez 18-39 éves fiataloknak. A tanulási program ré-

sítésén. „Az indíttatás alapvetően az, hogy a mezuzá védi az ember életét, amikor elmegy otthonról vagy oda megérkezik, ezért fontos, hogy minden zsidó otthon ajtajánál legyen egy. Így, aki jelentkezik mezuzáért, megkérheti a hozzá legközelebb eső zsinagóga rabbiját, hogy helyezze fel az ajtó fölé a mezuzát.”

Erre Budapesten kívül Szentendrén, Debrecenben és Miskolcon is kínál lehetőséget az EMIH.

CSILLAGOKBAN ÍRT SORSOK – egy könyv, ami nyomot hagy

Nemrég jelent meg a Csillagokban írt sorsok című könyv az Álomgyár Kiadó gondozásában, ennek kapcsán beszélgettünk **Gönczi Péterrel**, a kiadó egyik alapítójával és **Kalocsai Judittal**, a könyv szerkesztőjével.

TUNA JUDIT INTERJÚJA

– *Milyen hatással volt rád a könyv, úgy tudom, családi érintettséged is van a holokauszttal kapcsolatban.*

Kalocsai Judit: – Szerkesztőként muszáj lenne bizonyos távolságot tartanom a szövegtől, ugyanakkor mivel igen, jól tudod, személyes, családi érintettségem is van a holokauszttal, lehetetlen kívülállóként dolgozni az ilyen típusú könyveken. Természetesen megérintenek, megdöbbenek és elszörnyesztenek, még úgy is, hogy néhány történetet már hallottam a nagymamáimtól, akik Auschwitzból és Stutthofból tértek haza a család szerencsésebb kisebbségeként. Ezért az ilyen könyvek mindig megviselnek érzelmileg. Gill Thompson könyve ráadásul még anyaként is felkavar, ha belegondolok, hogy nekem kellene meghoznom egy ilyen döntést. Ettől függetlenül mindig igyekszem maximálisan figyelni a szakmai szempontokra.

– *Valóban megrázó anyaként (is) olvasni a könyvet. Több idő kell a szerkesztéséhez, hogy közben a kapott információkat is fel tudd dolgozni?*

– A szerkesztési idő egy ilyen könyv esetén attól is függ, mennyire kell utánajárni a tényeknek. Ebben sokat se-

gít nekem már a fordító is, Moldova Júlia, aki a téma alapos ismerője. Nyilván nem lehet összehasonlítani egy romantikus, könnyű, nyári strandregénnyel, amin jóformán csak átszalad az olvasó. Ez a fajta könyv nyomot hagy maga után, és ez így van jól. Azt gondolom, nemcsak harmadik generációs holokauszt túlélőként, hanem átlagemberként is, hogy szükség van ezekre a könyvekre. Ahogy a holokauszt témájú kötetek utószavában többnyire valamilyen formában megjelenik a tanulság, én is abban hiszek, hogy ennyi idő elteltével is muszáj emlékeznünk és emlékeztetnünk, hogy soha többé ne fordulhassanak elő olyan szörnyűségek.

– *Milyen korosztálynak ajánlod a könyvet?*

– Gill Thompson a történetet regényként meséli el, erősen hat az érzelmekre. Inkább felnőtt olvasóknak, de legalábbis érett nagykamaszoknak ajánlanám a könyvet.

– *Melyik holokauszt témájú könyv áll hozzád a legközelebb, amit szerkesztettél az Álomgyár keretein belül?*

– Személyes kedvencem – ha lehet ilyet mondani – *Jeremy Dronfield: A fiú, aki követte az apját Auschwitzba* című könyve volt. Nagyon megrendítő olvasmány, ugyanakkor szakmai szempontból is nagy kihívást jelentett, mert az írója *Gustav Kleinmann* a koncentrációs táborokban írt naplója és személyes beszélgetések alapján mesélte el apa és fia személyes történetét, kiegészítve a pontos történelmi eseményekkel, hogy az olvasó abszolút teljes képet kapjon a borzalmakról.

Gönczy Péter: – Csatlakoznék Judithhoz, hozzám is ez a kiadásunk áll a legközelebb. Ez volt az egyik legjobban vásárolt könyvünk és az első holokauszt témájú könyv is, amit kiadtunk.

- Az Álomgyár Kiadó elsősorban romantikus könyvsorozatairól ismert. Hogy kerülnek a kínálatába ezek a holokauszt témájú könyvek?

- Ez személyes érintettség miatt fontos nekünk: mindhárom tulajdonos holokauszt túlélők leszármazottja. Az első ilyen témájú könyvbe bele is írtuk, hogy drága nagyszüleinknek, illetve az ő emléküknék ajánljuk.

- Hogy fogadja a kiadó közönsége ezeket a műveket?

- Több holokauszt témájú csoportnak vagyok tagja a közösségi médiában, és amikor megjelenik egy ilyen könyv, akkor ezekben mind megosztom. Tehát, akik az első körben olvassák, azok így vagy úgy érintettek. Az eladási számok mégis azt mutatják, hogy nem ők teszik ki az olvasók többségét, hanem olyanok, akik nem érintettek személyesen, csak érdeklődnek a téma iránt. És ez teljesen érthető is, én sem szívesen olvasok a vézskorszakról, egyrészt, mert túl személyesen érint, másrészt, mert nem ebből fogom megismerni. Inkább azoknak érdekesek ezek, akik iskolai tanulmányaik során csak számadatokat hallottak.

- Hogy érintette a járvány a könyvpiacot és az Álomgyár Kiadót?

- Azt mondják, válságban lehet legjobban növekedni. Tavaly, amikor kitört a járvány, minden más könyvkiadó úgymond behúzta a féket, a nyomdák hatalmas bajban voltak, mert nem volt munka. Mi azonban nem álltunk le, folyamatosan jöttünk ki könyvekkel. Nekünk lett igazunk, mert a karantén alatt nagyon sokan elkezdtek olvasni. Nem volt se színház, se mozi, az internet és a tévé mellett a könyv újra fontos szórakozási lehetőség lett.

- Ezek szerint sokan olvasnak nyomtatott könyvet továbbra is?

- A felmérések azt mutatják, hogy a lakosságnak csak kis százaléka olvas, de aki olvas, az igazi könyvmoly, akár

CSILLAGOKBAN ÍRT SORSOK

Gill Thompson Csillagokban írt sorsok című könyve egy megrázó történet, két anyáról, akiknek a sorsa ismeretlenül összefonódik a második világháború idején, amikor az egyik anya lemond a lányáról a náci megszállás alatt álló Prágában, hogy ezzel megmenthesse az életét. Londonba küldi a gyereket, az ismeretlenbe, ahol majd egy család vár rá, hogy gondoskodjon róla. A történet két szálon fut. Egyrészt látjuk a zsidó anyát, aki kénytelen meghozni élete legnehezebb és legfájdalmasabb döntését. A másik szálon az angol család életébe láthatunk bele, ahol az édesanya úgy érzi, valamit tennie kell, hogy másokon segítsen. A regény bár fikció, nagyon is valós eseményeket dolgoz fel. A Kindertransport közel tízezer, többségében zsidó gyereket mentett meg Európa különböző országaiból azzal, hogy a háború kitörése előtt kilenc hónappal Angliába menekítette őket.

30-40 könyvet is „elfogyaszt” évente. Közel 400 könyvet forgalmazunk, idén 140 könyvünk fog megjelenni.

- A könyvesbolthálózat is folyamatosan növekszik...

- Igen, most már a 15. boltunk nyílik: az Álomgyár Kiadóé a harmadik legnagyobb könyvesbolthálózat Magyarországon. Az első üzletet 2017 őszén nyitottuk.

- A holokauszt témájú könyvek kiadása, ha jól értem, egyfajta közösségi szerepvállalás is. Mennyire vagytok aktívak más módon a zsidó közösségben?

- Nagyon fontos a közösség és hogy építő szerepet vállaljak benne. Amikor megnyílt az Óbudai Zsinagóga, akkor is egyfajta közösségépítő szerepben működtünk ott, hiszen az elején még nem mindig volt meg a minyen, nagyon fontos volt, hogy minden nap ott legyek. Most már sokkal inkább a Zsiliphez tartozom a családommal, még akkor is, ha az elmúlt egy évben erre nem nagyon volt lehetőség. Nagyon jó érzés egy új közösség építésében részt venni.

- Mivel gazdagodtál az elmúlt tíz évben, amióta kiadótulajdonos vagy?

- Rengeteg könyvvel. Viccet félretéve, felnőttem. Belenőttem a szerepbe, és élvezem is csinálni – ahogyan férj és apa is szeretek lenni. Akaratlanul is besurrantak a könyvek a magánéletembe is, amit egyáltalán nem bánok, sőt fontos, hogy a gyerekeink minél több könyvet forgassanak a kezükben, és hogy mi is több időt töltsünk olvasással – velük. Elengedhetetlen nálunk az esti mese. Ezt nagyon fontosnak tartom, mert az olvasás szeretetét csak mi tudjuk átadni a fiatalabb generációnak.

A könyv nemcsak a szókincsünket gazdagítja, de utat mutat olyan világokba is, ahová csak a képzeletünk tud elvinni bennünket, és ez a személyiségfejlődés szempontjából nagyon hasznos.

TEJBEN-VAJBAN FÜRÖDVE

Tej – héberül **cháláv**. Ami tejes, az **chálávi**, jiddis szóval **milchig**. Sávuot, a tóraadás ünnepének alkalmából ezzel a sokrétűen felhasználható alapanyaggal foglalkozunk gasztronómiai rovánkban. **DÉNES ANNA ÍRÁSA**

SÁVUOT

Sávuotkor tejes ételek kerülnek az asztalra. Ennek sokféle magyarázata van, többek között az, hogy ekkor kaptuk meg a Tórát, melyben sok más közt a kóser-ság törvényei is szerepelnek. Ahhoz azonban, hogy az éppen átvett Tórában leírtakat alkalmazni tudják, sokat kellett tanulni. Amíg ez nem történt meg, addig elvben sem állt fenn a húsos étel fogyasztásának lehetősége, hiszen a kóser vágás (*sechitá*) és húsfeldolgozás törvényeinek elsajátítása időbe telik. Ám a tejes ételekre vonatkozó szabályok gyorsan megtanulhatók és könnyen alkalmazhatók. Mivel a tóraadás ráadásul szombatra esett, őseink még akkor sem tudtak volna azonnal kóser módon húst vágni vagy edényeket kóserolni, ha minden tudás rögtön a rendelkezésükre állt volna. Kézenfekvő, hogy ezért inkább tejeset ettek, és ez az egyik oka annak, hogy Sávuot ünnepén tejes ételeket fogyasztunk. Továbbá a Szináj-hegy lábánál a tóraadás-kor összegyűlt nép olyan volt, mint az újszülöttek, s ehhez a hasonlathoz is a tejes ételek fogyasztása illik. Emellett köthető még ez a hagyomány például a szerénységhez és alázathoz, mellyel az embernek a Tórát el kell fogadnia. A hagyomány magát a Tórát is tápláló tejhez hasonlítja:

Színméztől csepegnek ajkaid, arám, méz és tej van nyelved alatt; s ruhád illata olyan, mint a Libanon illata. (Énekek Éneke 4:11.)

Amikor Mózes felment a Szináj-hegyre (40 napot töltött ott, érdekes módon épp ennyi a héber cháláv szó számértéke), az angyalok el akarták érni, hogy Isten ne az embereknek, hanem nekik adja a Tórát. Az Örökkévaló azonban kezdettől fogva a zsidóknak szánta azt, és a híres történet szerint ők látatlanban magukra is vállalták a parancsolatokat, köztük a kóser-ság szabályait. Ezek közül legalapvetőbb és legismertebb parancsolat a tejes és a húsos ételek és edények szétválasztása.

TEJES? HÚSOS?

A Tórában összesen háromszor olvashatjuk a közismert „ne főzd meg a gödölyét anyja tejében” tilalmat. Ebből bölcseink azt a következtetést vonták le, hogy valójában hármassal tilalomról van szó, vagyis 1) nem szabad sem együtt főznünk, 2) sem együtt ennünk a tejes és a húsos ételeket, sőt 3) hasznát sem húzhatunk olyan keverékből, melyben ez a kétféle anyag keveredik. A Tóra kerítéseként, vagyis annak biztosítására, hogy ne hágjunk át semmilyen tórai tilalmat, megtiltották,

hogy ugyanannál az étkezésnél, de külön fogyasszuk a kétféle típust, sőt meghatározott időnek kell eltelnie a kettő fogyasztása között. Azt is elrendelték, hogy külön edényeket használjunk ezekhez és úgy döntöttek, hogy bár a baromfifélék esetében bizonyosan nem lehet szó az „anyja tejében” való megfőzésről, mégse fogyasszuk baromfi húsát se tejjel, se bármivel, amiben tej van.

Miért teszünk így? Ezt a tilalmat többnyire azon parancsolatok közé soroljuk, melyeket sem erkölcsi, sem történelmi alapon nem tudunk megmagyarázni, csakis azért tartjuk be, mert Isten így parancsolta. Bölcseink azonban mégis fűztek magyarázatokat a témához. Egyikük szerint a hús a véges létű fizikai testet jelképezi, míg a tej az új életet, az életadó erőt szimbolizálja, azt a különleges folyadékot, mellyel az anyja tudja táplálni a gyermekét. Azt is mondhatjuk, hogy a hús a fizikai, míg a tej a spirituális világ megtestesítője, így az utóbbi az örökléthez, az eljövendő világhoz is kapcsol bennünket. A zsidóságban a fizikai testnek fontos szerep jut és Isten elvárja tőlünk, hogy ügyeljünk a Tőle kapott test egészségére. Ugyanakkor mindig tudatában kell lennünk a szellemi és a testi, a halhatatlan és a mulandó kettősségének. A kettő nem keveredhet még a leginkább materiális szinten, a tányérunkon sem.

Egy másik magyarázat szerint egy élet elvétele (az által levágása) után kegyetlenség lenne az így keletkezett húst a neki korábban életet adó folyadékban megfőzni, ezért kell ezt a két típusú ételt elkülönítve tartanunk és egymástól nemcsak térben, hanem időben is elválasztva fogyasztanunk. Húsételek után a legtöbb közösségben hat órát várnak, míg tejes ételt fogyasztanak (egyes közösségekben ez három vagy akár egy óra is lehet), tejes után vannak, akik fél vagy egy órát várnak, de sokan csak kiöblítik a szájukat és folytatják húsos étkezést. Vannak, akik érlelt kemény sajt után hat órát várnak a húsevessel.

TEJJEL-MÉZZEL FOLYÓ ORSZÁG

A tej más helyeken is megjelenik forrásainkban. Legismertebb a „tejjel-mézzel folyó ország” képe, mely kifejezés a Tórában és néhány prófétai könyvben, valamint a Talmudban is többször szerepel. A tej és a méz együttes említése a termékenységet és gazdagságot szimbolizálja. A tej az állattenyésztésből (a tórai szövegek környezetben elsősorban kecskéktől), a méz (ez esetben datolyaméz) a mezőgazdaságból származik. Ez a két alapanyag együtt

igen tápláló, ezért is szimbolizálják a termékenységet, illetve a földet, ahol minden bőségesen rendelkezésre áll. A Talmudban (Ketubot 111b) olvassuk a következő történetet:

Rámi ben Jechezkel rabbi Bnéj Brákba látogatott, és hirtelen kecskéket pillantott meg, amint fügefák alatt legelésztek. A fügekből méz(szerű szirup) csorgott, a kecskék tőgyéből tej folyt és a két folyadék összekeveredett egymással. Azt mondta ekkor Rámi ben Jechezkel rabbi: „Valóban, tejjel-mézzel folyó ország ez”.

A KONYHÁBAN

Nézzük most a gyakorlatot. A kóserság szabályainak értelmében csakis kóser állat teje lehet kóser (kivétel ez alól az ember, az anyatej kóser és párve, vagyis se nem tejes, se nem húsos). Ha a fejest zsidó végzi vagy felügyeli, akkor a tej a kóserság egy magasabb szintjére kerül, *cháláv Jiszráel* – zsidó tej lesz. Elvileg ugyanis előfordulhat, hogy az ellenőrzés nélküli üzemből nem kóser állat tejét is felhasználják. Emellett, a kabala szerint, ez a szigorítás spirituális emelkedést tesz lehetővé és megvédi az embert a veszélyektől, míg ennek az ellentéte, a *cháláv nochri* vagy *cháláv sztám*, azaz ellenőrzés nélküli tej, lehúzhatja az embert a már elért szellemi szintről. Vannak olyan rabbik, akik – abban az esetben,

Tej fogyasztása előtt az általános „sehákol” áldást mondjuk, utána pedig a szintén általános „boré nefásot” áldás következik. Ez vonatkozik a tejtermékekre is. Ha egy étel tejet vagy tejszármarékot tartalmaz, tejes lesz. A tejjel, vajjal készült péksüteményeket szokás megjelölni valamilyen különleges jellel, nehogy véletlenül húshoz falatozzunk egy tejjel készített zömléből. A növényi tejek természetesen a párve – se nem tejes, se nem húsos – kategóriába esnek. Évszázadokkal ezelőtt elsősorban mandulából készítették tejjel hasonló italt, és bölcseink szerint az a leghelyesebb, ha néhány, az asztalra helyezett mandulával jelezzük, hogy nem állati, hanem növényi tejről van szó.

TEJ PESZÁCHKOR

Végezetül álljon itt egy tejes történet. Egy zsidó meglátogatta egyszer Jozsef Dov Soloveitchik rabbit, és szokatlan kérdést tett fel neki: megtartható-e a négy pohár bor fogyasztásának parancsolata négy pohár tejjel? A rabbi válasz helyett jelentős összeget nyújtott át a látogatónak: „Menj, vegyél magadnak bort ezen a pénzen” – mondta válasz gyanánt. Az ember megköszönte az adományt és távozott. A rabbi egyik tanítványa, aki tanúja volt a jelenetnek, megkérdezte a rabbitól, miért adott ilyen sok pénzt borra, amikor néhány rubel bőségesen elegendő

SAJTORTA (CHEESE CAKE)

tejes

1 kg lágy krémsajt
1 doboz tejföl
½ l tejszín
másfél-két pohár cukor (ízlés szerint)
6 ek. liszt (használhatunk teljes kiőrlésű lisztet is)
6 nagyobb tojás

A krémsajtot és a tejfölt nagy tálba tesszük. A tojásokat egyenként üvegpohárba ütjük, és miután megbizonyosodtunk arról, hogy nincs bennük vércsepp, a tál tartalmához adjuk. Alaposan elkeverjük. Hozzáadjuk a cukrot és a lisztet, összedolgozzuk, és végül a tejszínt is belekeverjük, csomómentesre keverjük. Ízlés szerint 1-2 evőkanál vaníliakivonattal is gazdagíthatjuk a süteményt. Egy széles, kerek sütőformát sütőpapírral kibélelünk, a sütőt előmelegítjük 180 fokra és másfél óra alatt készre sütjük. Az utolsó fél órában figyeljük, nehogy megégjen, szükség szerint takarjuk le a sütemény tetejét, míg a közepe is megszilárdul. Tálalásnál vaníliafagyaltot is kínálhatunk mellé.

ha nem érhető el *cháláv Jiszráel* – a tiszta tej és vaj esetében megengedik, hogy az állam által felügyelt üzemből származó termékeket fogyasszon az ember, mivel a legtöbb országban valóban csakis tehéntejet használnak. Egyes országokban azonban probléma lehet ezzel a könnyítéssel. A több összetevőből álló tejtermékek ennél szigorúbb elbírálás alá esnek és mindenképpen kósersági igazolást igényelnek.

lett volna. Így felelt a rabbi: „Hát nem érted, fiam? Ha valaki tejet akar használni bor helyett, annak húsrá sincs pénze az ünnepi asztalhoz, hiszen a négy pohár borból kettőt a lakoma után iszunk meg. Az illetőnek tehát nemcsak borra, de húsrá sincsen pénze, és ha ez így van, akkor könnyen lehetséges, hogy a széder más kellékeit sem tudja megvásárolni. Azért adtam neki ennyi pénzt, hogy bizonyosan mindene meglehessen a széderre.”

TRAGÉDIA MERONBAN: a felebaráti szeretet próbája

Az áhávát jiszráél különös feladatot ró ránk: azt, hogy úgy szeressük a többi zsidót, mintha mind édestestvérek lennénk. Ez persze nem nehéz akkor, ha a többi zsidó kedves, szeretetreméltó és olyan elvek mentén éli az életét, mint mi magunk. De mi történik, ha az, akit nővérünként, fivérünként kéne szeretnünk, kifejezetten ellenszenves, vagy olyan döntéseket hoz, amikkel nem értünk egyet? Ott kezdődik a micva neheze. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

A legemberibb igényünk, hogy értsük a világot, amelyben élünk. Hogy szabályszerűséget találjunk az eseményekben, hogy rámutathassunk egyes pontokra: íme itt az ok – és amott az okozat. Ez a nagyon is érthető késztetés hajtja előre a világunkat. Ez vezet a tudományos felfedezésekhez, filozófiai eszmékhez, társadalmi fejlődéshez. A kíváncsiság és rendszer iránti vágyunk együttesen mozgatják a világunk alakulását. Azonban nem mindig van rendszer. Néha úgy tűnik, a világ egyszerűen csak random események sorozata, nincsenek okok és okozatok, akárhogy erőlködünk, nem látjuk meg a mintázatot.

Amikor egy tragédia kapcsán felelősöket kezdünk kutatni, akkor valójában azt szeretnénk megerősíteni, hogy a dolgoknak van egy általunk megérthető rendje, hogy tanulhatunk a katasztrófákból és megfelelően felkészülve a következőt elkerülhetjük. Ha azonban nem találunk felelőst, akkor a mindenért felelőshöz fordulunk: hogy engedhette ezt Isten?! Ahogy a gyerek szemrehányóan néz szülőjére, amikor orra bukik, úgy kérdezzük mi is a világ teremtőjét: miért nem szóltál, miért nem nyúltál le mindenható kezeddal és miért nem akadályoztad meg, hogy megtörténjen valami borzalmas?!

Az áldozathibáztatás valójában nem más, mint egy önvédelmi reakció – amíg azt feltételezzük, hogy az áldozat elkerülhette volna sorsát, ha jobban vigyáz, körültekintőbb vagy okosabb, addig könnyen abba a hitbe ringathatjuk magunkat, hogy velünk ez nem fordulhat elő, hiszen minden bizonyosan ügyesebbek, okosabbak, bátrabbak vagy épp ellenkezőleg: óvatosabbak vagyunk, mint az, aki bajba került. Ha azt gondoljuk, az, hogy veszélybe kerülünk-e, rajtunk múlik, akkor hihetjük azt, hogy kézben tartjuk a sorsunkat.

Meronban tragédia történt. És miközben próbáljuk feldolgozni 45 ember elvesztését, nagyon nehéz a zsidóság két alapelvét gyakorolni: a felebaráti szeretet és az Örökkévalóba vetett megkérdőjelezhetetlen hitet. Az agyunk eszelősen próbál értelmet találni egy totális káoszban és közben a gyász feloldásaként arra törekszünk,

NÉVJEGY

STEINER ZSÓFIA

- SZÜLETETT: 1982
- FOGLALKOZÁSA: újságíró, az *Egység* és a *Gut Sábesz* magazin főszerkesztője
- CSALÁD: 4 gyermek édesanyja

hogy biztosítson róla bennünket, hogy velünk ez nem történhet meg. Mi nem megyünk tömegbe. Mi meghalljuk, ha azt mondják, nem biztonságos egy helyszín, főleg, ha már tíz-tizenöt éve mondják ezt a szakértők. Mi visszafordulunk, ha látjuk, hogy valami veszélyes, mi nem visszük a gyerekeinket ilyen helyre... és tényleg? Tényleg sose tettünk olyat, ami az életünkbe kerülhetett volna? Biztos ez? Sose függött hajszálon a gyerekünk élete, sosem szaladt el az úton, sosem nyúlt oda a konnektorba, sosem érhetette el a vegyszert? Sosem értünk még haza úgy, hogy hálát kellett adnunk a Jóistennek, amiért megúsztuk élve ezt vagy azt a helyzetet? Sosem súgtuk magunk elé, hogy köszönöm, sosem éreztük, hogy egy őrangyal mentett meg bennünket valamitől? Ó, dehogynem.

Mert néha mind hibázunk, és néha hibáznak a körülöttünk lévők – és néha senki sem hibázik, mégis csak az Örökkévaló kegyelméből úszunk meg valamit ép bőrrel.

Meronban tragédia történt, és megpróbálunk ennek értelmet adni. Talán a gilgul miatt volt, talán ez a 45 lélek valamiért vissza kellett, hogy térjen a földre, hogy korábbi életének hibáját kijavítva teljesítse küldetését és (szerettei számára fájdalmasan korán) visszatérjen a Teremtőhöz? Talán az égben van szükség a lelkükre? Talán egyikük valami sokkal borzalmasabbtól menekült meg emiatt – már ha el tudunk ennél borzalmasabbat képzelni? De ha mindez nem, akkor miért? Mi oka lehetett az Örökkévalónak ezzel, miért hagyta ezt? Az Örökkévalóba vetett hit alapja annak az elfogadása, hogy az értelmünk számára felfoghatatlanok az ő motivációi. Ő az, aki átlátja a világ teljes működését, aminek mi épp csak hogy a felszínéből fogunk föl valamit. Ő az, aki egyszerre van jelen múltban és jövőben, miközben mi a jelent sem értjük tökéletesen. Hiába próbálunk értelmet találni a számunkra megérthetetlenben...

Ami Meronban történt, annak vannak emberi felelősei. Az emberi hatóságok dolga ezt feltárni, és levonni belőle a konzekvenciákat, hogy ilyen tragédia – amit már a helyszínen Izrael egyik legnagyobb katasztrófájának neveztek a szakértők – ne fordulhasson elő. Azoknak, akik megteremtették azokat a körülményeket, amelyek a tragédiához vezettek, felelniük kell tetteikért – most a földi bíróságokon, és egyszer majd a Jóteremtő előtt. A hatóságok vizsgálata mellett pedig minden egyes érintettnek meg kellene vizsgálnia önmagát és felmérni, hibázott-e. Világi és vallási vezetőknek, szervezőknek, résztvevőknek kell feltenni magukban a kérdést: mindent megtettek-e annak érdekében, hogy azok, akik tőlük függenek, biztonságban legyenek? Mindent megtettek-e annak érdekében, hogy embertársaikat ne sodorják veszélybe? Ez azonban nem nekünk „kívülállóknak” a feladata. Nem a mi feladatunk az ítélet, nem a mi feladatunk a feloldozás. Ez a hatóságok dolga és a közvetlenül érintettek dolga. Nekik kell megvizsgálniuk a tetteiket és vállalniuk a felelősséget a döntéseikért.

A MERONI KATASZTRÓFA

Évente sok százezer zarándok keresi fel az észak-izraeli Meronban található *Simon bár Jocháj* rabbi sírját. A legtöbben Lág báomerkor érkeznek: tüzet raknak, táncolnak és vigalommal emlékeznek meg a misnai bölcsről. Idén azonban április 29-én, Lág báomer előestéjén súlyos tragédiába fulladt az esemény, mikor pánik tört ki amiatt, hogy a tömegben többen megcsúsztak egy lépcsőn, és az emberek egymásra zuhantak. A mentők, rendőrök és katonák összesen 150 sebesültet mentettek ki a helyszínről. Gyermekek szakadtak el szüleiktől, tülekedés és káosz lett úrrá a térségen egy pillanat alatt.

A katasztrófában 45-en vesztették életüket, köztük több gyerek és fiatal felnőtt. Benjamin Netanjahu miniszterelnök „szörnyű katasztrófának” nevezte az esetet és nemzeti gyásznapot hirdetett. A Magen David Adom nevű szervezet a Twitterjén a zsidó állam egyik legsúlyosabb tragédiájának nevezte a történetet.

Így kellene lennie. Mert az Örökkévalóval való viszonyunk nem csak a feltétlen hitről szól.

Az Örökkévaló szabad akaratot adott nekünk és a belátás képességét, hogy a magunk szintjén megértsük a világ működését és döntéseket tudjunk hozni. Hogy uralkodni tudjunk vágyainkon és fel tudjuk mérni, milyen következményei vannak a döntéseinknek.

Meghalt 45 ember. Gyerekek, kamaszok, felnőttek. Apák, fivérek, fiak. Lág báomerkor haltak meg – a napon, melyen nagyjából 18 évszázaddal ezelőtt megszakadt a borzalmas járvány, amely Akiva rabbi tanítványai között pusztított. Lehetetlen nem felfigyelni a párhuzamra azzal, hogy meroni Lág báomer volt az első tömegrendezvény, amit Izraelben engedélyeztek a borzalmas koronavírus-járvány után, ami különösen nagy erővel pusztított a charedi közösségekben. És meghalt 45 ember. Bölcsseink szerint Akiva rabbi tanítványai között azért tört ki járvány, mert nem volt közöttük ahávat Jiszráél, a minden zsidó iránt érzett szeretet, vagyis a tanítványok nem viselkedtek egymással kedvesen és tisztelettel. Éppen ezért, miközben természetesen levonjuk a tanulságot a jövőre nézve, még fontosabb, hogy ne feledkezzünk meg a felebaráti szeretetről és kedvesen, tisztelettel forduljunk a zsidó nép minden tagjához. Hogy képesek legyünk valóban eggyé válni fivéreinkkel és nővéreinkkel, sajátunkként érezni traumájukat, egyként gyászolni és egyként elfogadni a csapást. Nem tudjuk az Örökkévaló mit miért hagy vagy nem hagy. De ha szeretettel, türelemmel és elfogadással fordulunk egymás felé, abból baj nem lehet.

Áldott az Igaz Bíró – ő adjon vigasztalást a gyászolóknak és egész Izrael népének!

A kincset érő áru, amit senki nem keres

DÉNES ANNA MESÉJE

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

A bölcs és istenfélő Onkelosz nem volt más, mint a nagy hatalmú Hadrianus római császár unokaöccse. A fiatal Onkelosz művelt ember volt. Szíve aranyból volt, tetteit igazságosság vezérelte. Utazásai és tanulmányai során rájött, hogy a bálványimádás hazugság, és csak a zsidók Istene igazi. Így aztán csöndben, nehogy császári rokoni bármit is megsejtsenek, elkezdte az egyetlen Istent szolgálni, és várta az alkalmat, hogy zsidóvá válhasson.

Egy napon meglátogatta nagybátyját, a császárt, és így szólt hozzá: „Régóta tanulmányozom a könyveket, mindent megtanultam belőlük, amit csak lehetett. Szeretnék most már valami üzletbe fogni, tisztelt nagybátyám, mit javasolsz, mibe fektessem a pénzemet?” Hadrianus kissé meglepődött, ám azután így válaszolt: „Azt javaslom, hogy vásárolj olcsó és könnyen megszerezhető anyagot, amit senki sem keres. Ha ezután elmagyarázod az embereknek, milyen értékes is az árud valójában, mind hozzád özönlének majd és szép hasznod lehet.” Hadrianus ráadásul pénzt is adott a tanács mellé unokaöccsének.

Onkelosz Rómából egyenesen Jeruzsálembe ment, és zsidóvá lett. Korának nagyszerű rabbijai lettek a mesterei. Egész nap és egész éjjel Tórárt tanult, társai már aggódtak az egészségéért, hiszen se nem evett, se nem aludt, csak tanult-tanult, amíg hatalmas tudásra tett szert.

Hadrianus természetesen hamarosan megtudta, hogy unokaöccse miféle kincset talált magának. Magánkívül volt dühében, és megparancsolta a katonáinak, hogy láncre fűzve szállítsák Onkeloszt Rómába. Amikor a katonák megérkeztek, Onkelosz mosolyogva fogadta őket. Mesélt nekik a zsidóság szépségéről. Szavai olyan hatással voltak a katonákra, hogy sokan közülük földre vetették magukat és arra kérték, segítsen nekik is zsidóvá válni.

Amikor a császár látta, hogy katonái nem térnek vissza, bátor harcosokat küldött Onkeloszhoz. A lelükre kötötte, hogy nem beszélgethetnek vele, egyszerűen hurcolják őt Rómába. A harcosokat Onkelosz kedvesen fogadta, sőt még azt is elmondta, tudja, hogy nem beszélhetnek vele. „Egy kérdést azonban felteszek nektek” – mondta – „Tudjátok, hogy megy ez az udvarban: a katona világít a tisztnek, a tiszt a parancsnoknak, a parancsnok a generálisnak, a generális pedig magának a

cészárnak. De kinek világít az uralkodó?” – A katonák így feleltek: „Az uralkodónak senkit nem kell szolgálnia. Ő a legnagyobb úr”. Onkelosz azonban azt mondta: „Izrael Istene, aki az eget és a földet teremtette, mindennek fölött uralkodik. Akármilyen hatalmas azonban, a zsidóknak mégis negyven éven át világított tűzoszloppal a pusztában”. A hős katonák rögtön felhagytak küldetésük teljesítésével, és Onkelosz tanítványai lettek.

Hadrianus most a legtöbb tapasztalt tisztjeit küldte, hogy egyetlen szó nélkül szállítsák elébe az unokaöccsét bilincsből. A katonák meg is érkeztek Onkeloszhoz, ám ahogy kivezetették az ajtón, egy pillanatra megtorpant és örömtől ragyogó arccal megcsókolta a mezuzát. A küldöttek, bár parancsuk volt arra, hogy egy szót se váltsanak Onkelossal, önkéntelenül kérdezték: „Mi ez és miért örülsz úgy neki, amikor az életed forog kockán?”

Onkelosz készségesen válaszolt: „A bolondokon nevetek. A király a palotájában ül és örök hada óvja. A zsidók egyetlen Királya, a világ Ura azonban hagyja, hogy szolgálai nyugodtan üljenek otthonaikban, míg ő vigyáz rájuk. Erre emlékeztet minket a mezuzá az ajtófélfán.” A császár küldötteit lenyűgözték a hallottak, és ők is Onkelosz hűséges követői lettek.

Végül Hadrianus megígérte unokaöccsének, hogy ha önként megy a palotába, nem esik bántódása. Onkelosz eleget tett nagybátyja kérésének. A császár érdeklődött, hogy miért választotta ennek a kicsi és elnyomott népnek a vallását. „Semmi mást nem tettem, dicsőséges nagybátyám, mint követtem a tanácsodat: kerestem valamit, ami nem vonz másokat. Meg is találtam, és ezért csatlakoztam Izrael fiaihoz. A zsidó nép egyszer még hatalmas lesz és erős, a Tórárt pedig az egész földön mindenki elismeri majd.”

Az uralkodó elfogadta unokaöccse döntését. Így óvta meg végül a mezuzá Onkelosz életét.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenti képek marketingcéllú hozzátételhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyüket kell hozzájárulniuk.

Facebook Tanház

Virtuális Bét Midrás

Minden nap a Zsido.com Facebook oldalán

Emih

OTTHON AZ ISKOLÁBAN

ANGOL-MAGYAR
KÉTTANNYELVŰ
GIMNÁZIUM

MAGAS SZÍNVONALÚ
VILÁGI OKTATÁS
BUDÁN

KISLÉTSZÁMÚ
OSZTÁLYOK,
SAJÁT KERETTANTERV

JELENTKEZZ!

WWW.ZSIDOGIMNAZIUM.HU/JELENTKEZES